

МАЪФУРА МУҲАМЕДОВА

ҚИЗЛАР
ИФФАТИ—БАХТ
СУВАТИ

ТОШКЕНТ «УҚИТУВЧИ» 1997

Қизлар тарбияси мустақиллик даврида, аввало ота-оналар, қолаверса, тарбия масканлари бўлмиш мактаб, билим юрти, Олий ўқув юртлари ходимлари ҳамда жамоатчиликнинг олдида турган энг долзарб вазифалардандир.

Ушбу рисолада қизларнинг маънавий ахлоқи, сўзлашиш одоби, кейиниши ва юриш-туриш маданияти ҳақида бадний ифодалар орқали фикр юритилади.

Шунингдек, рисоладаги ҳаётий лавҳалар муаллифнинг ўзи кўрган-билган воқеалар ҳамда ҳикоят ва ривоятлар асосида кенг ёритиб берилган.

Тақризчи: Проф. *Ойша Тўраева*

Муҳамедова М.

Қизлар иффати-бахт суврати.—Т.: Уқитувчи, 1997.—48 б.

ББК 66.74 (5У)+87.717

М 430600000—46 ахб-хати—96 © «Уқитувчи» нашриёти, 1997 й.
353(04)—97

ISBN 5-645-03001-X

*Бу мажмуани муҳтарама онам Қамбарнисо
Шоабзалхожи қизининг ёруғ хотирасига ба-
ғишлайман.*

Муаллиф

МУҚАДДИМА

Ҳар бир ватандошимиз бугунги кунларнинг шарофати билан меҳнат ва ижодкорликнинг улкан масъулиятини елкага ортиб, шу эл, шу юртнинг порлоқ истиқболи учун ўз ҳиссасини қўшишга интилади. Зеро, ҳар биримиз нймон ва диёнатимиз олдида эл-юртимизнинг қадриятини юксалтиришга бурчлимиз.

Ижтимоий ҳаётимизнинг ҳамма соҳалари кишилари сингари маънавият соҳасида фаолият кўрсатиб турган юртдошларимиз ёш авлодни ҳар томонлама камол топтириб, миллий анъаналаримизга, тил ва маданиятимизга ҳурматларини бажо келтириб, чинакам гўзалликни кашф этиш йўлида хизмат қилмоқдалар. Ана шундай эзгу мақсад йўлида бугунги ёшлар тарбиясига бутун диққат марказни қаратмоқ лозимдир.

Маълумки, ёшлар — Ватан келажаги, истиқбол эгаларидир. Ҳаёт тарзини инсоний фаолият билан, теран тафаккур ва руҳият билан, тоза қалб ва жасорат билан, илҳом ва яратувчилик билан гўзаллаштириб боришда опа-сингилларимизнинг, қизларимизнинг ўрнилари нечоғли масъулиятлидир. Шу боис қизболалар ёшлигида ноқ одоб ва ахлоқ, ақл-фаросат, меҳнат ва ғайрат, ширин муомала ва илм эгалари бўлиб вояга етсалар бу жамият бахти, келажак бахти, Ватан бахти ҳисобланади.

Афсуски, орамизда ҳаётга келиб яшашдан мақсад нима эканлигини тушуниб етмаган, мактабга билим олиш учун эмас, балки ясан-тусанлик билан, қимматбаҳо кийимларини кўз-кўзлаш учунгина бориб-келадиган, ота-онасининг меҳнату машаққатига, меҳру муҳаббатларига оқибат кўрсата олмай, умрини беҳуда ишлар билан ўтказиб юрадиган қизлар ҳам учраб туради. Менинг қалбимга оғриқ солиб турадиган шундай ўсмир қизларнинг енгил-елпи ҳаётлари қўлимга қалам тутишга

ундади. Мен барча ўзбек қизларини буюк авлод-аждодларимизга муносиб ворис бўлишларини орзу қиламан. Чунки мустақил Ватан учун керак бўлган руҳи ҳур, нияти эзгу, қалблари гўзал бўлган инсонларни бўлажак она — қизлар тақдим этадилар.

Шу қутлуғ ниятда ёзилган бу мажмуа «Онам ҳикоятлари», «Қалбингизда гўзаллик чашмаси гулласин», «Қулоғингизга айтай», «Мен таниган аёллар» каби боблардан иборат бўлиб, уларда асосан ўз ҳаётимда кўрган-билган, кузатган воқеаларим ҳақида ҳикоя қилинади. Қўлингизга олган ушбу китобча эзгу мақсадим йўлида хизмат қила олса, бир қаламкаш сифатидаги бурчимни қисман ўтай олганимдан бахтиёр бўлар эдим.

ОНАМ АЙТГАН ҲИКОЯТ ВА РИВОЯТЛАР

Мен бу суҳбатимга «Онам айтган ҳикоят ва ривоятлар» деб сарлавҳа қўйдим, чунки умрининг поёнига қадар ҳамроҳ бўлган қимматли ўғитлар, аста-секинлик билан инсон қалбининг маънавий мулкига айланиб қолади.

Улғая борганим сари онам айтган ўғитларнинг барчаси теран мазмун кашф этиб, ҳаётим йўлларига донишмандлик ёғдуларини сочди. Бу ёғдулардан ақлим тиниқиб, мушоҳадаларим кенгайди. Улар руҳиятимга тоза ранг бериб, оқ билан қорани, яхши билан ёмонни ажратиб олишимга гўзалликни кўнгул ила ҳис этишимга кўмакдош бўлдилар. Онамдан тинглаган илк қўшиғим — алланинг юрак бағримда қолган мусиқий меҳриғиси сўнмаган бўлса-да, бироқ нафис оҳангларга жо бўлган сўзларни эслаб қололмаганман. Аммо онамнинг кейинги ўғитлари, ҳикоят ва ривоятлари бир умр хотирамдан ўчмайди. Мен уларни сиз азиз китобхонлар билан ҳам баҳам кўрмоқни истадим.

Биринчи ҳикоят:

Тўғрилиқ — инсонийлик фазилати

— Болам, ишда ҳам, сўзда ҳам тўғри бўл. Машойхларимиз айтганидек: «агар алифдек тўғри бўлсанг, ҳеч бало йўқдур сенга, гар ўроқдек эгри бўлсанг, ҳар бало бордур сенга». Айниқса, қиз бола тўғри сўзли, аъло хулқли бўлмоғи лозим. Чунки у кўзга кўриниб қолгач, одамлар назарига туша бошлайди. Уғил ўстираётганлар кўз остига олиб кузатиб юрадилар. Агар хулқи хуш, қадами тўғри, сўзи ширин қиз бўлсанг яхши хонадоннинг келини бўлиб, уни обод қиласан; қизим. Бунинг унутма. Гапимнинг исботи сифатида сенга бир воқеани айтиб берай:

Болалигимда бир қўшнимизнинг қизи бўларди. У билан қалин ўртоқ эдик. Бир кун онамлар шаҳарга, бетоб холамларни кўргани кетатуриб, менга, — ўртоғингни чақира қол, бирга дўппи тикиб ўтирасизлар, — деди.

лар. Мен дарров Умри ўртоғимни чақириб чиқдим. Иккаламиз алламаҳалгача ўтириб дўппи кизакларини битирдик. Қорнимиз очди. Мен чой қўйиб юбориш учун ошхонага чиқдим. У-буни тайёрлаб, чойни дамлаб келганимда Умри бир оз бесаранжом ҳолатда менга қараб уйга чиқа қолай, ойим қолиб кетдинг, деб уришмасинлар, деди. Мен уни ўтқазиб, қўярда-қўймай чой тутдим. Кейин Умри чиқиб кетди.

Онамлар эртаси куни бир қўча нарида яшовчи қўшнинг тўйига атаб сомса ёпдилар. Кейин қўшнилари билан биргаликда тўйхонага чиқишмоқчи бўлишди. Онамлар кийиниб бўлгач, менга, узугимни олиб чиқ қизим, дедилар. Қарасам, узук доим турадиган жойда йўқ эди. Ён-атрофни қидирдим, тополмадим. Чиқиб онамларга тополмаганимни айтдим. Онам ҳайрон бўлиб:

— Кечагина жойида турганди-ку, — дедилар.

Шу пайт қўшнимиз — Умрининг ўғай онаси Сапура хола:

— Вой яшамагур, бугун эрта билан Умрининг иш печидан бир узук тушиб кетган эди. Менга кўрсатмай, отаси ўлгур олиб бергандир-да деб ўйлагандим. У сизники экан-да.

Сапура хола ўғайлигини қилиб сирни фош этиб қўйди:

Онам нима дейишларини билмай ҳангу манг бўлиб қолдилар. Айрим қўшнилари эса ёқа ушладилар. Шу-шу Умри ўртоғимнинг оти Умри эмас, Уғри бўлиб қолди. Бўйга етгач, эшигига совчилар йўламай қўйдилар.

Ҳа, жоним болам қиз боланинг тақдири гулдай нозик бўлади. Сал қалтис вазият юзага келдими, қиз бола ниҳоятда ҳушёр туриб, эҳтиёткорлик билан ўзини муҳофаза қилмоғи лозим. Акс ҳолда, кўнгилсиз воқеалар дилни сиёҳ қилиши табиий. Дарвоқе, сенга азиз-авлиёларимиз ҳаётига тааллуқли бир ҳикоятни ҳам сўзлаб берай:

Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо саллоҳу алайҳи-васалламнинг қизлари биби Фотима вафот этганларидан сўнг турмуш ўртоқлари ҳазрати Али туш кўрадилар. Тушларида Фотимаи Заҳро жаннат эшигида турганмишлар.

Ҳазрати Али:

— Эй Фотима, нега жаннатга кирмай турибсан? — деб сўраганларида Фотимаи Заҳро дебдилар:

— Қандоқ кирай, ҳануз жаннатга фармон йўқдур. Сабаби — бир кишининг ҳақи бўйнимда эмиш. Ё Али,

ҳамсоя хотиндан тикиш учун бир игнани сўраб олган эдим, қайтариб беришни унутибман. Уша игнани тезда эгасига қайтариб бергайсиз, шундагина жаннатга кирман, орқага сурмангиз, дебдилар. Ҳазрати Али уйғониб қарасалар чиндан ҳам айтилган жойда игна бормиш, игнани эгасига олиб чиқиб берибдилар. Яна бир кеча туш кўрибдилар. Қарасалар, Фотима онамиз жаннатда бир баланд тахт устида ўтирган эмишлар. Бундан ибрат ол, қизим.

Иккинчи ҳикоят:

Саришталик уй — фаришталик уй.

Болам, юдамзотнинг кўз очиб кўрган ватани энг аввало уйи бўлади. Шу Ватан фариштали бўлса, унда қут-барака, файзу тароват бўлади. Уйдан фаришта аримаслиги учун энг аввало эшиклар азон айтилгандан кейин очилиб, сув сепилиб остоналар супурилиши керак. Авваллари ҳамманинг ҳовлиси бўларди. Ҳозирги вақтда кўп қаватли бинолар кўлайиб кетди. Бу уйлар энди битта одамнинг эмас, кўпчиликнинг ватани ҳисобланади. Бир йўлакдан ҳар кун юзга яқин одам кириб чиқади. Кўп уйларнинг йўлак олди супурилмайди, қоғоз бўлаклари сочилиб ётади. Ўз хонасига кириб олгач, на остонаси билан, на зиналарининг тоза-ифлослиги билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолади. Бу албатта яхшилик аломати эмас. Ҳолбуки, мусулмончиликда барака покизаликдан бошланади, дейилади қизим. Борди-ю, қўшнинг супуролмаса, сен супуриб, тозалаб қўй. Тоза уйнинг олдидан ўтган одамнинг баҳри-дили очилади. Ҳаттоки, шу уйга кириб чиқувчилар ҳам ич-ичидан миннатдор бўладилар. Сен бир кишига эмас, кўпчиликка яхшилик қилган бўласан. Қўшни рози бўлса, охиратингга савоб боради. Қўшнилариингдан яхшилигининг аямагин, «барака топгин», «умринг узун бўлсин» деган олқишни оласан. Дуо олган одам кам бўлмайди, қизим.

Учинчи ҳикоят:

Меҳмон кутиш санъати.

Болам, мабодо мен уйда бўлмаганимда меҳмон келса очиқ чеҳралик ва хушмуомалалик билан кутиб олгин. Аввало, эшикни очиб, салом бергин, кейин табассум билан ичкарига бошла. Тоза кўрпачаларни тўшаб, меҳмон-

ни тўрға таклиф эт. Аввал, меҳмоннинг фотиҳасига қўл очиб, сўнг дастурхон ёз. Одоб ила ҳол-аҳвол сўрагин-да, дарҳол чой қўйиб юбор. Меҳмонни уйингдаги бор нозу неъмат билан сийлагил. Меҳмон ўз ризқи-насибаси билан келади, қизим. Бағрингни кенг қилиб, унинг таъбига маъқул келадиган мавзулардан сўзлаб кўнглини ол, доноларнинг ўғитига қулоқ сол: «Меҳмон—отангдан улуг». Ёки бўлмаса, халқ орасида кенг тарқалган ушбу сатрлардан тегишли хулоса чиқар, болам...

*Мезбон яхши бўлса меҳмон кўпаяр,
Меҳмон яхши бўлса, мезбон кўпаяр.
Меҳмону мезбонлар кўпайса элда,
Узаро дўстлигу дармон кўпаяр.*

Тўртинчи ҳикоят:

Яхшилик ерда қолмас.

Қизим, қарз ёмон нарсаси. Қиёматда йўлингни тутайди. Иложи борича қарздор бўлмасликка ҳаракат қилгин. Армонда бўлмайсан, юк остида эзилмайсан. Яхшиси, болам, сен яхши тушунча ҳосил қилишинг учун бурун бошимдан ўтган бир воқеани айтай:

Маҳалламизга кексароқ бир одам келиб челақда қатиқ сотиб юрарди. Бир кун мен қатиқчининг овозини эшитиб пулни олдимۇ кўчага югурдим, ота идишимга қатиғидан солиб берди. Пулни бердим, қатиқчининг қайтими йўқ экан, олмади. «Кейинги ҳафтага келаман, берарсан», болам, деб йўлига равона бўлди. Келаси ҳафта ҳам келди, бироқ «қатиқчи ота» келмади. Юрагим сиқилди. Кейинги ҳафтани кутдим. «Қатиқчи ота»дан дарак йўқ эди. Уйқум келмай қолди. Энди мени қарзнинг кўринмас юки босиб келарди. Айниқса, оқликнинг ҳақи ёмон дердилар бувим.— Рўзғорга таъсири бўлади. Уйдан барака кетади. «Нима қилсам экан? Икки эшик наридаги қўшнимиз Санобар опа бир кун гапдан гап чиқиб, қатиқ сотадиган отанинг ҳеч кими йўқ. Даладан сут олиб келиб, қатиқ қилиб сотиб юрадилар. Опамнинг маҳалласида туради, деганлари эсимга тушиб қолди. Дарҳол Санобар опаникига югуриб чиқдим. Опаларининг турар жойларини суриштириб билдим. Кейин кичкина ўғлимни етаклаб, отанинг уйини излаб топдим. Эшикни тақиллатгандим бир ўсмир йигитча чиқиб келди.

— Қатиқ сотадиган отанинг уйлари шуми?— деб сўрадим.

— Ҳа, деб жавоб берди бола, кейин менга маъюс боқиб,— улар энди қатиқ сотмайдилар,— оламдан ўтдилар,— деди.

— Нима дейишимни билмай лол туриб қолдим.— Қандай қилиб, ахир 15 кунлар аввал яхши эдилар-ку.— деёлдим холос.

— Охирги марта қатиқ сотиб келган кунлари тунда кўр ичаклари ёрилиб кетибди. Қўшнилар шифохонага олиб боришган экан. Операциядан чиқмабдилар. Икки кундан кейин «йигирма»ларини ўтказамиз, деди.

Одамзод умрининг шунчалик омонат эканлигига ҳайратда ёқа ушлаб қолгандим. Бир оздан кейин ўзимни тутиб,— сиз кимлари бўласиз,— деб сўрадим. У:— Жиянлари бўламан, деди. Дардимни айтдим. Ҳамёнимдан йўл ҳақидан ортадиган пулимнинг ҳаммасини олиб болага тутдим. Озгина бўлса ҳам маъракаларига қўшинлар. Мингдан-минг розиман. Оллоҳ раҳмат қилсин, дея орқамга қайтдим.

Уша-ўша қарздан кўрқаман, қизим. Одамзот умри қиприкдаги ёшдай омонат экан. Омонатга хиёнат қилмоқ гуноҳи азимдур.

Бешинчи ҳикоят:

Соч — қиз бола хусни.

Қизим, Одамзот бу ёруғ дунёга ҳам жисман, ҳам қалбан пок келиб, пок кетмоғи керак. Чунончи, бизнинг муқаддас ислом динимизда ҳадису шарифларимизда ҳам, «поклик — имондандур» деб бежиз айтилмайди. Айниқса, озодалиқ ҳар бир бўйи етган ёки бўйга етаётган қизнинг кундалиқ шиори бўлмоғи керак. Бунинг устига оналар ҳам қизларининг юриш-туришларидан, саранжом-саристалигидан, орасталикларидан кийим-кечакларининг аҳволидан хабардор бўлмоғи лозим.

Шу билан бирга, қизлар ташқи қиёфасига ҳам эътибор бермоғи зарур. Қизларнинг кўринишлари, тирноқлар ўсиб кетмаган тозаланган, сочлар силлиқ таралган, юзлари ёқимтой, тоза ва хушбичим тикилган либослари ўзига ярашиқли бўлса, нур устига аъло нур бўлади.

Хусусан, қизларнинг сочларини чиройли қилиб турмаклаганлиги ёки сочи узун бўлса, ўриб-орқага ташлаб юргани қанчалик жозиба, кўрк бағишлайди? Афсуски,

ҳозирги қизларнинг кўплари сартарошхоналарда соатлаб навбатда ўтириб сочларини қирқтириб «химия» қилдирадилар. Ваҳоланки, бошни кимёвий усул билан «жиҳозлаш» сочга ҳам, терига ҳам зарар келтиради. Сочлар сарғайиб, қувватсизлашиб тўкила бошлайди. Кейин уни бўяшга ўтадилар. Қарабсизки, соч энди оқара бошлайди. Умр бўйи уни бўяб юришга тўғри келади. Соч толалари сийраклашиб кетган бошнинг териси кўриниб қолмаслиги учун неча-неча соатларни, пулларни ганимат умр дақиқаларини беҳуда сарф этиб яна сочни қаппайтириб жингалак қилиш учун «химия»га югурадилар. Ўз-ўзидан маълумки, соч қиз боланинг табиий ҳусни саналади. Қадимда ўзбек қизларининг қирқ кокилларига кимларнинг ҳаваси келмаган дейсиз.

Ҳазрати Навоий бобомизнинг мана бу сатрларига диққат қилинг:

*Сунбули зулфинг агар ошуфта қилмайдур недур,
Ким шабистонга эсар ҳар дам абирафшон сабо.*

Ёки Бобур Мирзонинг ашулага айланиб кетган:

*Қаро зулфинг фироқида паришон рўзигорим бор
Юзингни иштиёқида на сабру на қарорим бор.*

каби ўтлиғ байтларида қизларнинг сочлари нечоғлик ардоқланиб авж пардаларда куйланган.

Ё бўлмаса, анча йиллардан бери ижро этиб келинаётган. «Соч эмас бу шаршарадир, шаршара», деб куйлангучи қўшиқнинг шайдоси бўлганлар камми? Қўшиқ ҳаволаниши билан юраклар завқ-шавққа тўлиб кетади. Ёлкаси билан бирдай ёйилиб, тосдай ялтираб, ўримлари куйига оқиб турган соч тўлқинлари кимнинг хаёлини завқлантирмайди?

Шундай, қизим. Соч қиз боланинг ҳусни экан, уни ўз вақтида тез-тез парвариш қилиб турилса, тўкилиб кетмайди, ранги ҳам ўзгармай туради. Турли-туман шампунлар ўрнига ўзимизнинг шарқона малҳамлардан ҳисобланмиш янги ивителиган қатиққа битта тухумнинг сариғини чақиб аралаштирган ҳолда сочга чаплаб 1 соатлар чамаси танғиб қўйсангиз, бош терингиз озикланади. Тухумнинг сариғи бош ва қатиқнинг исини олиб, сочингиздан хушбўй ҳид таратади, шампундагидай ялтира-

тади, жило беради. Сочларингнинг табиий ҳуснини йўқотма, қизим. Эътиборингни яна соч ҳақидаги чиройли сатрларга қаратмоқчиман:

*«Сочни ташлаб юрмоқ удуммас» дейсиз
Минг хил шакл ясаб ўрайсиз бошга,
Бугунги «мода»нинг ғамини ейсиз.
Ҳавасим келмайди сиздайин ёшга.
Сочни ташлаб юрмоқ удуммас дейсиз.
Сизникидай узун бўлсайди сочим,
Турмакламай доим ташлаб юрардим.
Йигит нигоҳига завқ ўтин сочиб,
Кўчалардан сочим ташлаб борардим
Сизникидай узун бўлсайди сочим...
Қуёш силаб турган кифтни тўлдириб
Зулфлар ирмоғида ҳусн оқиб турса,
Кўнгишларда ҳавас гулин ундириб
Сочлар силкинганда ифор барқ урса
Қуёш силаб турган кифтни тўлдириб.
Ғанимат ёшликни мужассам этган
Тангрим тухфа қилган давлатдир улар.
Қирқ ирмоқ жилваси ёйилиб кетган,
Ҳуснда бетакрор санъатдир улар,
Тангрим тухфа этган давлатдир улар.
Сизникидай узун бўлсайди сочим...*

Олтинчи ҳикоят:

Саломнинг хосияти.

Бизнинг мусулмон қавмида гўдакнинг тили чиқмасдан салом беришга ўргатилади. Чақалоқ бошини тутиб олгандан бошлаб икки қўлини кўксига қўйиб кўрган одамига энгашиб салом бераверади. Мабодо, одатини унутиб қўйса, катталар дарров «Салом қани» деб сўрайдилар. Гўдак дарҳол қўл ҳаракати билан салом ишорасини қилади. Бироқ, афсуски, уларнинг айримлари улғая борган сари саломни батамом унутиб қўядилар. Мактаб ёшига етганларида йўлда учраган катталар ёнидан берарво бўлиб, индамай ўтадилар, ҳаттоки, бир йўлакдан кириб чиқадиган қўшниларига ҳам салом бермайдилар. Буни кўрган ёши улўғлар ранжиб ичларида: «Одобсиз» экан, деб қўя қоладилар.

Қиз боланинг табиатига эътиборлилик, юмшоқлик,

тавозе ва ширии сўзлик хосдир. Онасининг тарбиясини ола билган қиз катталар олдида саломини ҳеч қачон қанда қилмайди. Саломнинг нечоғлик шафоатлилигини тушуна билади. Биринчидан, у чеҳраларга табассум нурларини ёғдиради. Иккинчидан, қадрдонлик ришталарини пайдо қилади. Учинчидан, кўзда меҳр уйғотади. Тўртинчидан, юракка ҳузур беради, бешинчидан яхши тилак билан кўнгилни сарафроз этади, олтинчидан...

Ана кўрдингми қизим, саломнинг қанчалик инсон учун руҳий малҳам эканини. Бу борада Муҳаммад алай-ҳиссаломнинг ҳадиси-шарифларида шундай дейилган:

«Салом» — бу Аллоҳнинг исмларидандир. Аллоҳ уни ерга нозил қилди, уни ораларингизда кенг тарқатинглар. Албатта мусулмон киши бир қавм олдидан ўтса-ю, уларга салом берса, улар алик олса, салом берган кишига шу қавмга саломни эслатгани учун бир даража кўп савобга эришади. Агар улар алик олмасалар улардан афзалроқ зотлар, яъни фаришталар алик олишади...

Саломни қанд қилма, қизим.

Еттинчи ҳикоят:

Чиройли либос қизларга хос.

Андозаси ўзига мос қилиб танланган хушбичим кийим қиз боланинг кўркига кўрк қўшади. Чиройли кийиниб юриш одоб ва маданият белгиси ҳисобланади. Лекин чиройли кийиниб юриш деганимиз турли-туман қимматбаҳо либосларни тез-тез алмаштириб туриш деганимиз эмас, албатта. Кийимларни турли-туман қилиб кийиш келинларга хос удумдир. Ушанда ҳам имконият даражасида. Қизлар эса ялтир-юлтурлардан холи оддийроқ кийинишлари билан фарқ қилиб туришлари керак. Лекин кўчадаги қизларни кўрсанг, қайси бири келин-у, қайси бири қиз бола эканлигига ақлинг етмай қолади. Қиз-у келин бир хил пардоз андозда-ю, бир хил устибошда. Замон ўзгарган дерсиз. Албатта, ўзгаришсиз замон бўлмаган. Лекин ўз миллатига хос кийиниш маданияти ўзгаравермайди-ку. Момолардан бизга мерос қолган миллий урф-одатларимизга, маънавий қадриятларимизга дарз кетмадими? Миллий либосларимизга гардгубор қўнгани йўқми? Биз бугун бу ҳақда жиддий ўйлашимизга тўғри келади. Айниқса, қизларимиз катталарнинг қўлига иссиқ сув тутиш, мулойим саломлашиш

барвақт туриб супуриб-сидириш, меҳмондўстлик, пазандалик маданиятидан бохабармилар?

Кийиниш албатта замонга мос бўлмоғи керак. Лекин ёқасининг олди меъёридан очиқ, енгини йўқ кўйлақ этагидан юқорига қараб узун кесилган кўринишдаги кийим, ўзбек қизларига ҳеч қачон «рахмат» келтирмаган, ҳеч кимда ҳавас ҳам уйғотмаган. Аксинча, кийинишдаги, муомаладаги ҳаё, андиша қизларга хос фазилат эканини ифодалайди.

Бугунги «бозор иқтисоди» шароитида тижорат дўконлари, қўл бозорлари чет мамлакатлардан келтириляётган турли-туман матоларга ва кийим-кечакларга тўлиб кетган. Уларнинг орасида бизнинг ахлоқимиз ва урф-одатларимизга, кийиниш маданиятимизга мос келадиганлари ҳам топилади. Уларни кийиб ҳам юрибсиз. Лекин бозор бозор-да. Бугун бир хили чиқса, эртага албатта бошқаси урф бўлиши мумкин. Орангизда кийимни алмаштиришга ружу қўйиб, ота-онасини қийнаб қўяётган қизлар ҳам йўқ эмас. Фикри-дарди фақат, қимматбаҳо кийимлар кийиб, тенгдошлари орасида мақтаниб фахрланиб юришни орзу қилган қизларнинг келгуси ҳаёти кўнгилсиз ҳодисаларга дуч келиши табиий. Яхшиси, ўз қулоғим билан эшитган бир воқеани айтиб берай: Йўлда кетаётган эдим. Менинг олдимдан башанг кийинган 3 нафар қиз ўтиб бормоқда. Афтидан, мактабдан қайтаётган синфдошлар бўлса керак. Уртадаги қиз ёнида дугоналарига қараб шундай дейди:— «Менинг адам қолоқ, аҳмоқ одам. «Ангорка» жемпер олиб беринг десам,— эгинида кийиб юганинг борку,— дейди. Тушунмайдиам, бугун «мода»да нима эканлигини»...

Қаранг, модадаги кийимни олиб бермагани учун ўз падари бузрукворини сенсираб, «аҳмоқ», «қолоқ» деб орқаворотдан ёмонлаб гапираяпти. Кийим учун ўз дадасини ҳақорат қилган қиз келажакда рўзгорининг яхши-ёмон кунларига сабр қила олади, ёки бахтли ҳаёт кечира олади деб ким кафолат бера олади? Бундай қизлар кийим учун, зеби-зийнат учун ўзларининг ор-номусларидан ҳам воз кечаётганликларини ойнаи жаҳон орқали намойиш этиляётган кўрсатувларда томоша қилдик. Халқимиз орасида: «Бирни кўриб зикр қил, бирни кўриб фикр қил» деган ажойиб нақл бор.

Шундай кезларда Зебуниса-ю, Нодирабегимдек юксак ақл соҳибалари, ё бўлмаса бадий асарларимизда тас-

вир этилган Хонзодабегим, Гулбаданбегим, Кумушби-бидек оқилаю доно, ҳаё ва андишада баланд чўққида турган хотин-қизларимизни бир кўз олдимизга келтирайлик.

Момо Ҳаво давридан то шу кунгача қанча-қанча маликалар, гўзалликда тенгсиз хотин-қизлару ҳуриликлар ўтди. Қани улар? Шоҳона кийимлару, безаклар қани? Уларни тасаввур ҳам қила бўлмаймиз. Лекин уларнинг маънавий мулклари ҳозирга қадар бизга хизмат қилиб келмоқда.

Буни чуқурроқ ўйлаб кўрингиз қизим.

Саккизинчи ҳикоят:

Уқувли ва тадбиркор бўл.

Бу ёруғ оламда яшаш одамзот учун катта синовдир. Ақл-фаросат, ўқув, билим билан ҳаёт кечирган инсон «яшаш» сўзининг маъносини қандай кучларга қодир эканлигини идрок эта олади.

Биласанми, қизим, оилани тебратиш эркак билан аёл зиммасида бўлади. Тадбиркор ва уқувли аёл оиласига обрў ва бахт келтиради. Аёл киши бундай фазилатларга қиз болалигидан эга бўлиши керак. Ешлар ўқишдан ташқари бичиш-тикиш, пазандалик ҳунарларини ўрганиши лозим. Бунинг учун мактабларда тўғараклар бор. Бўш вақтларини бефойда ишларга сарф қилмай ҳунар ўрганмоққа кетказсанг бундан фақат фойда кўрасан. Қўлинг бичиш-тикишга келиб укаларингга ё ўзингга кўйлак тикиб битказсанг бунинг қувончини ифода қилиб бўладими? Бунинг устига турли хил ширинликлар пиширишни ўргансанг, уйга меҳмонлар келганда онанг дастурхонга келтириб «еб кўринг, қизим пиширган» деса ич-ичингдан хурсанд бўлмайсанми? Оиланинг рўзғори гоҳ ундоқ, гоҳ бундоқ бўлади. Баъзи кунларда чиқимлар кўп бўлиб, кейинги кунларда етишмовчилик ҳам бўлиб қолиши мумкин. Шундай вақтларда уқувли бўлсанг дарҳол бир иложини топасан. Йўлини қилиб, бисотдаги матодан кийим-кечак тикиб оласан. Ҳаттоки, бир кафт ундан нон ҳам, таом ҳам тайёрлашинг мумкин. Қўшнилар «қарашиб юборинг» деб илтимос қилишса ҳеч иккиланмай ҳамма ишни бафуржа удда қила оласан. Агарда эпли, уқувли бўлмасанг чиқиминг ҳам кўп бўлади. Ҳамма нарсани сотиб олишингга тўғри келади. У

ҳолда топганинга барака кирмайди, қийналиб қолиб қарзга ботиб қолишинг ё бўлмаса нохуш йўллارни излаб қолишинг мумкин. Доим бу офатдан сақланиш ҳаракатида бўл.

Тўққизинчи ҳикоят:

Қайнонанинг кўзларига ёш инмасин.

Қиз бола вояга етгач, уйнинг эшигини қоқиб совчилар келади. Тақдир бўлганига нон синдирилиб, оқ ўратиб юборилади. Қарабсизки, тўй ҳам бўлиб ўтади. Энди қиз бола учун келинлик даври бошланади. Келинлик осон эмас. Ўзга хонадонга бориб, янги оила аъзоларининг кўнглини топиб, у ердаги тартиб-қондаларга мослашиши жараёни анча мураккаб кечади. Агар ўз уйингда оғла юмушларини бажаришда «пишиб» кетган бўлсанг қийналмайсан. Эрта билан барвақт туриб, супуриб-сидириб чой тайёрлаш, ўз вақтида кир чайиб қўйиш, кечки овқатни пазандалик билан тайёрлаш, идишларни тоза тутиш, ҳадеб синдиравермаслик албатта нозик ва катта масъулият, маҳоратни талаб қилади. Уй юмушларини пухта ўрганиб олган қизлар ҳамма ишнинг уддасидан чиқиб фақат «барака топ» деган сўзни оладилар. Аммо, бу юмушларни бажараётганда ширин сўз, хушмуомала очик чеҳра бўлмоғи керак. Шундагина барча қилаётган яхши ишларингдан оиладагиларинг мамнун бўладилар. Агар ишни билиб муомалани билмасанг, қўрслик ё писанда қилиб иш бажарсанг унда сенинг бу юмушларинг ҳеч кимга татимайди. Энг аввало қайнонанинг дили ранжийди. Ичида «қилганидан қилмагани яхшироқ» деб, уй ишларини ўзи бажаришга уринади. Кейин орага бошқалар тушади, куёв келинни тергайди, қарабсизки, машмаша бошланади. Келин аразлаб уйига кетади. Кейин қайнона яна қизнинг остонасига бош уриб боради. Уртада «гап» бўлиб ўтгач, келин қайтиб келади. 3—4 кундан сўнг яна эски ҳолат давом этса янги оила ҳаёти бузилиб кетади. Не орзу-умидда бутун оила аъзоларининг топганини йиғиб-териб келин туширган қайнонанинг юрагига озор етиб, киприклари намланади. Ҳолбуки, унинг дилдаги гаплари орзулари мана бундай эди, қизгина:

*Сизни кўрар кунларга ошиқаман азизим,
Сизга элтар йўллارни топарманми бир кунни*

Гулгунмисиз, гулруҳми, дил боғимда нарғизим
Қуёш янглиғ чорлайсиз, меҳри дарё дурқуним.
Гуллар эмас, поёндоз бўлсин оппоқ шуълалар,
Кўнглимда ой тўлишсин, сиз кирганда бағримга
Офтоб кўрсин қамарим, бизнинг камтар кулбалар
Қутаяпман, йўл бергим келмаяпти сабримга
Ўзим оддий кияман, сизга сақлаб кимхобни,
Оҳ, мунчалар ширинми, зарифми хаёлингиз
Баъзида-чи, кечалар кўзларим билмай хобни,
Уйлайман қай юртдансиз, не экан аъмолингиз.
Ҳарир кўйлак этаги елпиниб кетди, ана
Сиз ўтдингиз хаёлдан, оққуш мисол фариштам
Ўғлиниқу қалбига беркитиб яшар она
Лекин сизга тутқазар, қизғонмайин сариштам.
Қанчалар жасорат бу, қанчалар бу тантилиқ,
Юрагини шабнамдай қафтингизга тўқади
Сиздан тилайди фақат ўқтамлик, шафқатлилик
Шафқатсизлик, билсангиз, қояларни буқади.

Сен қайнонанинг ана шу орзуларига муносиб бўлишингни жуда истардим. Ўзим билган бир хонадондаги ҳикоятни сўзлай.

Уша хонадонга ҳам келин тушди. Қайин она ҳам, қайин ота ҳам маҳалла-қўйда, қариндош-уруғлар орасида бообру одамлар эди. Оилада тарбия топган фарзандларга ҳамманинг ҳаваси келарди. Қизларнинг катталари қариндош-уруғлардан ортмади. Икки қиз чиқарилгач, ўғилни уйлантирдилар. Хонадонга келган келин бир кўринишда ёқимтойгина эди. Дастлабки кунлари келинлик вазифаларини мулојимгина адо этди. Қайин она юмшоқ табиатли чумолига ҳам озор бермаган аёл эди. Келиннинг овқатини еганда оғзидан бол томиб, «барака топинг, қўлингиз дард кўрмасин» деб дуо қилса, ёпган нонларини еганда,— нондай азиз бўлинг, ўзим ўргилай сиздан,— деб елкаларини силаб эркалаганларини ўз кўзим билан кўргандим. Шундай ширин ҳаёт 4-5 ой давом этди. Кейин келин уйга барвақт кириб кетиб чиқмайидиган, ўзи хоҳлаганда уйига бориб келадиган, овқат пиширмайдиган одат чиқарди. Қайин ота келиним оғир оёқ деб даласидан ёз бўйи мева-чева ташиб биринчи шу келинга тутарди. Келин лоақал «Ҳорманг, дада» деб кутиб олмасди ҳам. Ён қўшинининг бир қизини ёмонроқ йўлга юриб кетиб боласи билан уйига қайтиб келганди.

Келиннинг унга ҳаваси келиб бир куни қайин она-сига:—«Қандай яхши-я ўз уйида, онасининг бағрида маза қилиб юрипти», дейди. Қайин она:— қизим буни ҳеч ҳавас қилманг-а. Эрингиз билан қўша қаринг.— Ҳеч ким бундай ҳолга тушмасин, уйингиздагидай юрибсиз, ҳеч ким сизга озор бермаса. Уйлаб кейин сўзланг,— деганда келин бурнини жийриб уйига кириб кетади. Вақт соати келиб келиннинг кўзи ёриydi. Туғруқхонада шамоллаб қолиб ўша ердан ўз уйига кетаман деб туриб олади. Ниятига яраша деганларидек уйида 4—5 ой қолиб кетади. Куёв боради, қайин она боради.— Тузалиб олай,— деб келиннинг баҳонаси чўзилаверади. Кейин ўғил ҳам, қайин она билан қайин ота ҳам умидини узиб бормай қўядилар. Орадан бир оз вақт ўтар-ўтмас келин онаси билан остонага бош уриб, кечирим сўраб келадилар. Яхшики, уларнинг эс-ҳуши вақтида кирди. Бўлмаса бир навқирон оила бузилиб кетиб, фарзанд етим бўлиб қолиши мумкин эди. Бундан тегишли хулоса чиқар, қизим.

Унинчи ҳикоят:

Чақимчи ва ғийбатчи бўлманг, армон қилмайсиз.

Сизнинг ўртоқларингиз қўшнилариингиз, қариндош-уруғларингиз ва таниш билишларингиз орасидаги обрў-эътиборингиз албатта инсоний сифатларингизга яраша бўлади. Сўзамоллик, қизиқувчанлик, кўпроқ қизлар, аёллар табиатига хос сифат бўлгани учун майда-чуйда нарсалар ҳам эътибордан четда қолмайди. Кимнинг қандай кийиниши, кимнинг қанча тилло тақинчоқлари борлиги, кимнинг замонавий машинаси-ю, кимнинг қанча молу дунёси бор, ҳамма-ҳаммасига қизиқамиз. Шу ортиқча қизиқувчанлик туфайли ўзаро дўстона муносабатларга путур ҳам етиб, баъзида ўртоқчилик ойнаси дарз кетиши мумкин. Мана бир мисол.

Замира исмли қизга ота-онаси «Лама» деб аталувчи янги модадаги пальтони олиб беради. Шу куни уларни-кига Замиранинг синфдош дугонаси Дилноза келади. У «Вой бў жа ясаниб кетибсанку, пальтонинг «додаси»ни олдирибсана», дейди. Кейин ўртоғи билан бир оз суҳбатлашган бўлади-да, Гулнора исмли бошқа бир дугонасиникига боради. Унга Замирага зўр пальто олиб беришибди, иккаламизники эскириб қолди. Энди унинг мақтаниб кийиниб юришини кўрасан, дейди. Гулнора-

нинг онаси бу суҳбатни эшитиб қолади. Замиранинг оиласига улар қариндош бўлганликлари учун Гулноранинг онаси икки кун аввал уларникига пул сўраб борган эди. Замиранинг онаси «Ҳечам пулимиз қолмади,— ҳаммасини ишлатиб қўйдик, деганди. Энди бўлса... ҳаммаси аён. Қариндошчиликдан ҳам пулнинг қадри баланд экан-да. Ҳа, майли, борди-келди қилмай қўя қоламиз. Ҳурматимиз шунчалик пастда экан» деган ўйга боради. Шундан сўнг Гулнораларнинг оиласи узоқ вақтгача қариндошлариникига оёқ босмадилар. Мана азизлар, ортиқча қизиқувчанлик, гап ташиб юришнинг оқибати шундай хунук воқеаларга сабаб бўлади. Бундан керакли хулоса чиқармоқ керак.

Ун биринчи ҳикоят:

Қизларнинг сирли бўлгани яхши.

Турли оилада тарбия кўрган қизларнинг феъл-атворлари, одоб-ахлоқлари ҳам турлича бўлади. Айрим қизлар шўх, шаддод, айримлари ўжар табиатли, бошқалари яна бошқача. Қиз боланинг келажак тақдири унинг фазилатлари ёки нуқсонларига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади.

Камолга етган қиз болага ўсмир йигитлар яширинча назар ташлай бошлашлари табиий. Йигитлар ўзларига муносиб қизни танлаб оила қуришни, ёқимли, дилдор умр йўлдоши билан ҳаёт пиллапояларидан кўтарилиб бормоқни, жажжи-жажжи фарзандларга ота бўлмоқни орзу қиладилар. Улар кўча-кўйда бир қарашда кўзларига иссиқ кўринган қизларга гап ташлаб кўрадилар. Қиз бола биринчи «Тузоққа» осонгина тушиб қолиб, йигит қаерга бошласа, ўша ерга бориб, нима олиб берса тортинмай танаввул қилса, албатта бу дўстликнинг умри узоққа бормайди. Йигитларнинг синовидан ўта олмаган қиз эътибордан четлашиб қолади. Агар қиз бола ҳурмат-иззатни юқори англаса, шаъни шиша каби тиниқлигини ҳис қилса юриш-туриши сариштали, муомаласи, одобни юқори бўлса, улар йигитлар учун орзуга айланадилар. Бир воқеа билан фикримга далил келтирай. Бир вақтлар пахта терими оммавий тус олганда бизни ҳам далага олиб чиқдилар. Хизмат жамоамизда катта аёллар ҳам, келинчаклар ҳам, бўйи етиб қолган қизлар ҳам, йигитлар ҳам бор эди. Яқинда ишга қабул қилинган

Гулчеҳра исмли қиздан ташқари ҳамма бир-бири билан опа-укадек қадрдон, синашта эди. Кўринишидан нозиккина, қарашлари ёқимтой Гулчеҳра дастлабки кунларданок ғайрати, одоби билан ҳамманинг эътиборини жалб эта бошлади. Айниқса, йигитлар унга парвона бўла бошладилар. Терган пахтасини кўтариб ёрдамлашишга интилишар, ўзлари терган пахтани унинг номига ёздиршига ҳаракат қилишарди. Гулчеҳра ҳаммага самимий назар билан боқар, ортиқча гап-сўзга берилмас, муносабатда барчага баробар эди. Бир куни Фанижон исмли бир йигит унинг номига терган пахтасини ёздириб қўйган. Ун кунлик ҳисоб-китобдан кейин Гулчеҳра ҳаммадан кўп ҳақ олди. У бунинг сирига тушуна олмай тўғри штабга борди. Сабабини аниқлади. Кейин ҳеч гап-сўзсиз ўшанча пахтани териб Фанижоннинг номига ўтказишларини тарозибондан илтимос қилганда, тарозибон амаки тушуниб, ҳа қўявермайсанми қизим, у эркак киши сен учун терса терибди-да деса,— Гулчеҳра:— бировнинг ҳақи керакмас, амаки ўз қўлим-оёғим бор. Нима учун менга бошқалар териши керак. Меҳнат пулим ҳалол бўлсин, дебди. Бундай қизларни камдан-кам учратган тарозибон амаки,— баракалла қизим, сенга тарбия берган ота-онангга раҳмат,— деб уни алқабди. Кейин Фанижон Гулчеҳрага яқин кела олмай қилган ишидан пушаймон бўлиб юрди. Гулчеҳра Фанижонга кўзи тушган кезде ҳам ҳеч нарса демади. Қизнинг уришиб беришини кутган Фанижон бу қизнинг «ақлинг бўлса хулоса қилиб ол» қабилда тутган йўриғидан изза бўлди. Шу-шу бўлди-ю, у қалбан Гулчеҳрага боғланиб, севги дардига мубтало бўлди-қолди. Гулчеҳра бир ой-давомида ўзининг ҳаёси, одоби, меҳнаткашлиги ва ҳамма қизларда ҳам бўлавермайдиган аллақандай сирлилиги билан барчамизга ёқиб қолди. Ўз иззат-обрўсини билган қиз доим ҳурмат ва эътиборга лойиқдир, қизим.

Ун иккинчи ҳикоят:

Вақтингиз-бахтингиз.

Одамзот учун энг қадрли ва гўзал нарса унга берилган ҳаётдир. Ешликдан ҳаётнинг ҳар лаҳзасини қадрламаган, уни бирон-бир мақсадга йўналтирмаган одам бу ёруғ дунёдан бахт топмай, қувонч топмай ўтиб кетади.

Бизнинг кўчада Башорат опа деган бир аёлнинг беш

фарзанди бор эди. Улар орасидаги Холида исмли қиз опа-укаларига қараганда бошқачароқ, исми-жисмига мос келмаган, мактабга ҳам, икки кун бориб беш кун бормамай яхши билим олмаган алфозда ўқишни аранг битирди. Уни узатдилар. Орадан уч ой ўтар-ўтармас молихоли билан қайтариб олиб келишди. Холида келин бўлиб бирон кун вақтлироқ туриб супур-сидирга ярамабди, эрининг кийим бошларига қарамабди, ош-овқат пиширишни билмабди. Уй юмушларини ўргатган қайин онанинг сўзларини қайтариб, — мен «малай» эмасман, — дебди. Хуллас, тушган жойида муросан мадора қила олмай қорнидаги боласи билан онасининг уйига қайтиб келди. Ўз уйида фарзандли бўлди, онаси бечора бола боқди. Холида бир ишнинг бошини тутолмади. Қирган жойида бир-икки ой ишлаб бўшаб кетаверди. Меҳнатни севмаган кишини ким ҳам ишда ушлаб ўтиради дейсиз. Келинларнинг турткисини еб, фарзанди ҳам катта бўлди. Уни опа-укалари бир бўлиб уйлантиришди. Биринчи ҳафтадан бошлаб келин билан қайин она ўртасида келишмовчилик туғилди. Келин фарзандлик бўлганда жанжал яна авжига чиқди. Холида опа келинига яхши муомала қилишни билмас, бирон-бир ишга ёрдамлашмас, бахтсизлигини, аламзадалигини келинидан олар, бўлар-бўлмас нарсалардан жанжал чиқараверарди. Охири келин уйига кетиб қолди. Ўғил ичкиликка берилди. Холида опа нима қилишини билмай қолди. Опасиникига бориб, — келинимни қайтариб олиб келинг, деб йиғлаб сиқтади. Опаси 3—4 марта қатнаб келинни олиб келди. Орадан бир оз вақт ўтар-ўтмас яна ўша ҳаёт-ўша турмуш давом этди. Келин эрига ё онангиз билан турунг, ё биз билан деб шарт қўйди. Икки ўт орасида ёниб юрган ўғил шартта икки хонали уй сотиб олиб хотин, бола-чақаси билан кўчиб кетди. Холида ҳовлида бир ўзи шумшайиб қолди. Қўшнилар гоҳ-гоҳ чиқиб овқат бериб кетишади. Ёшлигида меҳнатни севмаган, аёлларга хос биронта ҳунарни эгалламаган Холида опа умрининг поёнини кутиб ёлғизликда ҳаёт кечирди. Меҳнатсиз ўтган ёшлик — мусибат, деб шуни айтадилар. Ахир одамзотга Оллоҳ бахтли яшамоғи учун қўл берган, кўз берган. Мана бу шеърни сиз ҳам ўқинг:

*Қўлга боқсам бармоқларим ирмоқларга ўхшайди,
Саҳоват дурларига лиммо-лим тўлиб турган.
Ҳар бирин шиддатидан ҳаёт гули порлайди,
Тўрт фасл ҳам оқимида кўклам завқи югурган.*

Меҳнатга чоғланган чоғ тошқинлигин кўрсангиз,
Нозик шу бармоқлардан тўлқин уриб оқар куч.
Унинг қўшиқларига қулоқ тутиб турсангиз,
Сукутни эритувчи наволарга шундай ўч.
Ирмоқлар оқиб турган жойда ажиб кашфиёт,
Икки тош орасини чайқатган кўркни кўринг,
Баҳра олиб очилар қудратидан мавжудот,
Меҳнатга фидо бўлиб ўзи олмагай ҳеч тин.
Бармоқ-ирмоқлар бир чоғ ерда кўкат ундирса,
Бир чоғ торларда оқиб дилларга беради завқ,
Тандир бошида бир чоҳ, нон ёпмоқни дўндирса,
Гўдак сочлари аро оқиб туради бир чоқ.
Бу бармоқларим менинг эзгу ишларга чанқоқ,
Ғафлатни қувган бахти — тошқинлигу бедорлик,
Келажак йўлларида ишлари кўпки шундоқ.
Ҳали меҳнатлари оз мақтовга сазоворлик.
Фақат соғ бўлсалар бас, қўлдаги ўн ирмоғим,
Борар манзилларимда умидларим кўп жуда,
Меҳнаткаш ирмоқларда безайлик умр боғин,
Бу боғларда қўшиқлар янграсин яна авжда.

ҚАЛБИНГИЗДА ГҶЗАЛЛИК ЧАМАНИ ГУЛЛАСИН

ГУЛЛАРНИ СЕВАСИЗМИ?

Қизлар албатта бу саволга ҳа, деб жавоб қиладилар. Лекин гулни қўлга олиб, ёки уни ҳидлаб қўйиб, кайфи-ятни чоғлаш гулни чинакам севиш деган гап эмас. Гул гўзаллик ва нафосат рамзи. Уни шундай эканлигини дил-дилдан ҳис қилмоқ учун ерга гул уруғини ташлаб, уни парвариш қилиб очилганда завқини туйган инсонгина гўзаллик бахтидан чинакам баҳраманд бўлади. Уйига ақалли бир тувак келтириб унда гул парвариш қилган, қишнинг кунда ҳам баҳор тароватини туйган одамнинг гўзаллик ҳақидаги фикрларини эшитиб кўринг. Табиийки, қизлар гулга кўпроқ ўч бўладилар. Албатта, уларнинг гулгун чеҳраларига гул ярашади. Қизлар орасида шундай миришкорлари борки, улар парвариш қилиб ўстирган гулларга қараб тўймайсан. Мен Лобар исмли бир қизни биламан. Бу қиз мактабда 3—4 синфда ўқиб юрган кезларидаёқ гул шайдоси эди. Уртоқлариникидан чиройли гулларнинг шохидан келтириб, сувда илдиз оттирар, сўнгра тувакларга экиб, уйини гулзорга айлантириб юборган эди. Уларникига келган меҳмонларнинг Лобархон ўстирган гулларга ҳаваси келиб, баҳридиллари очиларди. Лобархон мактабни битиргунча қўни-қўшниларнинг ҳам уйларига кўчатлар тақдим этиб, уларнинг ҳам хонадонларига гўзаллик улашди. Бир кун мен унга бу гулларни парвариш қилишга қандай вақт топасан, аъло ўқийдиган қизлар дарс тайёрлашдан ортишмайди-ю, сен бўлсанг катта оилада онангга ёрдамлашасан, укаларингга қарайсан, дарс тайёрлайсан, яна гуллар ўстиришга қайдан вақт топасан, деганимда у шундай жавоб қилди. Биласизми, гулларни жон-дилимдан яхши кўраман. Уларнинг очилганини кўрганимда шундай хурсанд бўламанки, буни сўз орқали ифода қилолмайман. Хуш бўйларини айтмайсизми? Гулдан гўзал нарса борми бу оламда! Уларга боқинг: ранг-баранг, шакли ҳам бир-биридан чиройли, оқ, пушти, қизил...

Менга қолса, бутун оламга гул эккан бўлардим. Мен яна пианино чалишни ҳам биламан. Тўгаракка қатнаб юриб ўрганиб олдим. Бунга нима сабаб бўлди. Бир куни телевизордан Алла Пугачёва ижросидаги қўшиққа қизларнинг гул билан рақсга тушганларини томоша қилдим. «Миллиони алих роз» деган чиройли қўшиқ эди у.

Қўшиқнинг тарихи ҳам қизиқ экан. Эшитганмисиз? Лобархон қўққисдан менга савол бериб қолди. Йўқ, дедим. Бўлмаса, эшитинг. Бу воқеа шундай бўлиб ўтган экан. Кавказдаги шаҳарлардан бирида истеъдодли рассом йигит яшар экан. Қунлардан бирида бу шаҳарга чет элдан гастролга (ижодий сафар) келган санъаткор қиз концерт бергани келибди. Овози ҳам, ўзи ҳам жуда гўзал экан. Концертларига чипталарни топиш ҳам амри маҳол бўлибди. Рассом йигит ҳам концертга борибди. У қўшиқчи қизни бир кўришдаёқ севиб қолибди. Кейин ҳар куни унинг концертига келадиган бўлибди. Гастрол концерти охирлаб, санъаткор қизнинг кетишига бир кун қолганда қизиқ воқеа рўй берибди: Эрта билан қиз ўзи турган меҳмонхонанинг ҳовлига қараган деразаларини очибди. Не кўз билан кўрсинки, ҳовли саҳни алвон рангли атир гулларга тўлиб кетган эмиш. Бутун олам унинг қирмизи рангларига чулғаниб, шундай гўзалликка айланибдики, қиз ҳайрат ичра лол қолибди. Бу кимнинг совғаси эканлигини билолмай, эртасига юртига жўнаб кетибди. Айтишларича, рассом йигит қизнинг гулга ошуфта эканлигини эшитиб, ўзининг бутун рассомлик анжомларини сотибди-да, ҳамма пулига атир гулларни харид қилиб, қизнинг деразаси тагига келтириб қўйган, ўз туйғусини гуллари орқали ифодалаган экан. Қўшиқ ана шу тарихий воқеа асосида ёзилган. Бу куйни севиб, чалишни ҳам ўрганиб олдим: Лобархоннинг дили қувониб айтаётган ҳикоясини тинглар эканман, унинг қалб чаманида ҳам чиройли гулзор борлигини, сезгилари нафис, мушоҳадалари кенг, хаёли гўзал, орзулари шафоатли эканлигидан сеvindим. Қани энди барча қизларни ҳам Лобархоннинг қалб бўстонидаги каби гўзаллик ошино қилса.

СЎЗИНГИЗ ЗАВҚ ЧАШМАСИГА АЙЛАНСИН

Одамнинг қандай феъл-атвор ва адаб соҳиби эканлигини сўзларидан ҳам билиш мумкин. Шунинг учун донолар «Сўзига боқ-у, ўзига боқ» дейишади. Нотаниш

одамни билмоқ учун «икки оғиз суҳбатингизни олсак» дейдилар. Айниқса, балоғат ёшидаги йигитлар қизларнинг қандай табиатли эканлигини билиш учун суҳбатлашиш йўлини излайдилар.

Мулойим ва дилкаш қизларнинг сўзлари, суҳбатлари кўнгилни офтобдай ёритади. «Лаббай», «хўп бўлади», «жоним билан», «қулоғим сизда», «Марҳамат» каби сўзлар билан муомала-муносабатда бўладиган қизларни кексалар олқайдилар, ширин сўзларидан севиниб дуо қиладилар. Бундай қизлар оилавий бахтларини ҳам топиб кетадилар. Кейин ҳаёт давомида яхши муомала-муносабатлари билан қийинчиликларни енгиб, ўзларига имкун йўлларини очадилар.

Ширин сўзлик ақллилик нишонасидур. Тадбирли қиз яхши муомаласи билан ўз юмушларини кўнгилдагидек қилиб адо этади. Ширин сўз ҳар қандай тош юракни ҳам эритиб юборади. Ёмон одамни инсоф, диёнат йўлига бошлайди, ёмонликдан қайтаради. «Бугдой нонинг бўлмасин, бугдой сўзинг бўлсин» деган мақол бежиз айтилмаган.

«Сиздан ўргилиб кетай», «барака топинг», «жонимни қоқай» деб муомала қилгувчи келинчак кўнгилни эритиб юборади. Бундай кишиларнинг хизматини бажо келтириш сира-сира одамга малол келмайди. Аксинча, ширин сўзларини тингламоқ учун уларга талпиниб борасан.

Лутфи ширин киши суҳбатидан ким баҳра олишини истамайди. Ширин сўзли одамлар давраларнинг гулдирлар.

Бундай инсонлар яшайдиган оилаларда уруш-жанжалларнинг олди олинади, аҳиллик, тотувлик вужудга келган бўлади. Одамзотнинг бахтли яшамоғи учун аслида кўп нарса керак эмас. Лекин ширин сўз унинг доимий эҳтиёжидир. Эрта билан уйдан ишга кетаётган дандангизни ё онангизни «Яхши бориб келинг», «ишларингиз унумли бўлсин» деб кузатсангиз сиздан миннатдор бўлиб, «рахмат қизим» дейдилар. Яхши кайфият билан уйдан чиқадилар.

Мақтабда дугоналарингиз билан ҳам ширин муомалада бўлсангиз, ўртоқларингиз ҳам сиздан сўзлашиш маданиятини ўрганадилар. Уқитувчиларингиз сиздай шоғирдлари билан фахрланадилар. Бирон нарсани харид қилмоқчи бўлсангиз, сиз аввало сотувчига салом беринг. Кейин очиқ чеҳра билан керакли нарсаларингиз-

ни сўранг. Сотувчининг ҳам кўнгли чоғ бўлиб, сизга айтган нарсаларингизни муҳайё қилади, ортингиздан ҳавас билан қараб қолади. Ширин тил ва унинг шафоатлари ҳақида бобокалон шоиримиз Юсуф Хос Хожиб «Қутадғу биллик», яъни «Бахт-саодатга эриштирувчи билим» китобларида шундай ёзди:

*Уқув ҳам билимнинг тилмочи бу — тил,
Очунда рўшнолик ривожу бу — тил
Кишилик толеъ, эъзози тилдан
Эй ким, ҳаётингга торози тилдан.
Сўзни кўп сўзламай, сизлаб айт оз-оз,
Туман сўз тугунин шу бир сўзда ёз.
Олқиш ҳам, қарғиш ҳам — тилнинг таълими
Элга наф келтирар тилнинг ҳалими.
Келишнинг кетиши бордир дунёда
Сўзингни эзгу қил — умринг зиёда!*

Қизларжон! Қаранг, бу ҳикматли сўзларнинг маъзини чақиб, ўйлаб кўринг. Демак, одоб билан айтилган ширин сўз ҳамма вақт одамлар кўнглида яхшилик уйғотади, эзгуликка ундайди, кўнгиллардаги губорларни ювиб завқ чашмасига айланишига ишончингиз комилдир.

ҲАМРОҲИНГИЗ ЯХШИ ҚУШИҚ БУЛСИН

Инсон ҳаётига файз ва зийнат улашгувчи шундай омиллар борки, улар билан одамзот умр бўйи ҳамроҳ яшайди.

Мусиқа ҳам инсон қалби ва руҳининг ана шундай бойликларидан саналади. Айниқса, ёшлар бор жойда қўшиқ янграб туради, жўшқин оҳанглар садоланади.

Хусусан, қўшиқ қизларга сирдош, туйғуларига йўлдош, қалбларига завқ-шавқ бергувчи сеҳрли кучдир. Бу мусиқа оламида қўшиқ кўп, оҳанг бисёр. Ҳар бир мусиқий асарниг ўз тингловчиси, мухлисиси бор. Хўш, қизлар кўпроқ қандай қўшиқларни ёқтирадилар, қандай оҳангларни берилиб тинглайдилар. Бу фикримизни ойдинлаштиришда Ўзбекистон радиосига келаётган мактублар ёрдам беради. Мусиқий эшиттиришлар муҳарририяти ҳар куни ўнлаб мактублар олади. Уларнинг аксариятини ёшлар, хусусан, қизлар йўллайдилар.

Мактубларни кўздан кечирсак, кўпчилик ёшларимиз кўпроқ эстрада, замонавий қўшиқларни сўрашади. Бу табиий, албатта. Ёшликка жўшқинлик хос. Гап қандай

турдаги қўшиқни тинглашда эмас, гап қандай мазмундаги қўшиққа иштиёқмандликда. Қўлимизга мана бу мазмундаги хатни олдик: «Мен бу йил юқори синфни тугаллаяпман. Санъатни жон-дилим билан яхши кўраман. Айниқса, замонавий эстрада қўшиқларининг шайдосиман. Менга Насиба Абдуллаеванинг қўшиқлари кўпроқ ёқади. Саҳнада хонанданинг ўзини тутуши, ортиқча ҳаракатларга берилмай куйлаши, маҳорат билан қўшиқни юракка сингдириши ҳавасимни келтиради. Ўзим ҳам уйда ёлғиз қолсам шу хонанданинг қўшиқларини хиргойи қилиб юраман. Насиба Абдуллаева ижросидаги «Сунбула» қўшиғини эшиттирсангиз». «Қаранг-а, ушбу мактуб соҳибаси нафақат санъат шинавандаси, балки яхши фазилатларга ҳам эга эканлиги кўриниб турибди. Хусусан, мактубдаги «Саҳнада хонанданинг ўзини тутуши, ортиқча ҳаракатларга берилмай куйлаши, маҳорат билан қўшиқни юракка сингдириши ҳавасимни келтиради» жумласи сирдарёлик Шаҳнозахоннинг одоб, ахлоқидан, ҳақиқий санъат шинавандаси эканлигидан маълумот беради. Бизни қувонтирган яна бир мактубга қизлар эътиборини қаратамиз: «Кейинги вақтларда мумтоз ашулаларни куйлайдиган ёшлар сафи кенгаймоқда. Улар орасида ўзига хос қўшиқчилик санъатига эга бўлган Марям Сатторованинг ижро этган ашулалари юракларга ҳузур бағишлайди. Ҳалима Носирова, Берта Давидова, Коммуна Исмоилова сингари катта санъат усталарининг давомчилари борлигидан хурсандмиз. Бир тўйда Марямхоннинг Фузулий ғазали билан айтган «Қурбон ўлам» ашуласини эшитдим. Мен унинг санъатига қойил қолдим. Катта ҳофизлар айтадиган катта авжли ашулани бу санъаткор шундай маҳорат билан куйладики, унинг сеҳрли овозига қойил бўлмаган одам қолмади. Шундай санъаткорларнинг кўпайишига тилакдошман. Марям Саттарова ижросида «Самарқанд ушшоғини»ни эшитмоқчи эдим. Сизга ҳурмат билан Тош ДУнинг 2-курс толибаси Мавлуда Хўжаева». Қандай гўзал мактуб! Мавлудахон нозик дид эгаси, мумтоз қўшиқлар мухлиси экан. Бу билан у фақатгина қўшиқлар шайдоси эмас, балки адабиётни, шеърятни теран тушунадиган, мағзи тўқ, пур маъно ғазалларга ҳам ошуфта қиз эканлигидан хабардор бўлдик. Бундай маърифатли, юксак дидли қиз келажакда яхши фарзандларга она, рисоладагидай уй соҳибаси бўлса не ажаб! Қалбида гўзаллик чамани

қулф урган Мавлудахондай қизларнинг сафи кенгайишини мудом истаймиз. Чунки гўзал қалбли инсонлар бошқаларнинг ҳам қалбига гўзаллик уруғини ташлаб бутун оламни яхшилик нурлари билан мунаввар этадилар.

ГУЛДАЙ КҮНГИЛ БИЛАН ЕЗИНГ

Қизлар мактабда ўқиб юрган кезларида эсдалик дафтарлари тутмоқни одат қиладилар. Бундай ҳолат улар ўқишни битиргунча давом этиб ҳар йили эсдалик дафтарлари тўлиб боради. Уларда ёш юрак орзулари, тилаклари ифода этилади. Қизлар улғая боргач фикр доиралари, мушоҳада ва тафаккурлари кенгайиб эсдалик дафтарларининг ҳам маънолари бойиб боради. Гўзал хаёллар ва ҳиссиётлар билан турли мазмунда турли манзилларга мактублар ёзила бошланади...

Биз бугунги кунда қизларнинг мактуб битиш санъати қай даражада эканлигини билмоқ учун уларни Ўзбекистон радиосининг почтасига йўллаган мактублари билан қизиқдик. Она юртимизнинг турли вилоятларидан, туманларидан йўлланган бу мактубларда қизлар дил сўзини баён этиб ўзларининг бугунги ишлари, қизиқиш ва интилишлари ҳақида сўз очадилар. Мана улардан бирини сизнинг эътиборингизга тақдим этамиз:

«Ассалому алайкум, муҳтарам радио заҳматкашлари! Мен ҳар сафар мусиқий эшиттиришлар муҳарририяти томонидан тайёрланадиган дастурларни иштиёқ билан тинглайман. Хусусан, хатлар асосида тайёрланадиган эшиттиришларга алоҳида эътибор бераман. Улар менга ёқади. Мен ҳам қўлимга қалам олиб сизларга ўзим ёқтирган санъаткорлар ва уларнинг қўшиқлари ҳақида икки оғиз ёзгим келди.

Бугун биз мустақилликка эришиб эркинлигимизни, ўз қадриятларимизни англай бошлаган даврда яшаймиз. Истиқлол мафкурасини шакллантирадиган; янгича ахлоқ ва маданиятимизни камол топтирадиган бир замонда бизнинг қўшиқчилигимизда ҳам янгича йўналишлар, ижро услублари пайдо бўлдики, улар ҳаёт йўлларида тўғри яшашга амалий ёрдам бермоқда. Масалан, хонанда Носиржон Алимаҳсумов ислом оламида машҳур зот Аҳмад Яссавий сўзлари билан янги ашулалар, янги ижро йўлларини кашф этди. Унинг «Мусулмонман алҳамдулиллоҳ», «Муножотнома» каби ашулаларини эшитганда енгил-елпи ҳаракатлар, бенаф хис-ҳаяжонлар, ўринсиз енгилтакликлар, ҳою-ҳавасларга берилиб кетиб

содир қилинадиган гуноҳлардан одам ўзини тийишга ҳаракат қилади. Фақат енгил, замонавий, гоҳо жазава билан айтиладиган кўшиқларга берилиб кетмай, баъзан «яшамоқ» сўзининг ҳақиқий маъноларини англатадиган мумтоз меросимиз намуналарини тингламоқ, биз ёшлар маънавиятини бойитади, деб ўйлайман. Агар мумкин бўлса, мен учун Носиржон Алимаҳсумовнинг янги ашулаларидан эшиттирсангиз. Ҳурмат билан тошкентлик Мастурахон Азимова.»

Қандай маъноли мактуб! Бундай мазмунли хатларни ўқиганда ёшларимиз орасида санъат асарларига жиддий ёндошадиган тингловчилар борлигидан мамнун бўламиз.

Яна бир мактуб билан сизни таништирамиз. Уни Ғазалкентдан Шоирахон исмли бир қиз йўллаган.

...Мен дугонам Наргиза билан ўтган йили бир мактабни тугатиб мустақил ҳаётга қадам қўйганмиз. Биз бир-биримиз билан қалин дўст, меҳрибон ўртоқ эдик. Мактабдан сўнг иккимиз ҳам ўқишни давом эттиришга аҳд қилдик. Лекин олий ўқув юртига кириш насиб бўлмади. Шундан кейин ишга жойлашдик. Ўзимиз билан овора бўлиб, бир-биримиз билан кўришолмай қолдик. Гоҳо ўтган кунларимни хаёл қиламан. Биз Наргиза билан радио ёнида ўтириб дарс тайёрлардик. Ўзимиз концерт дастурларида ёқтирган хонандаларнинг кўшиқлари янграса, «жон» деб эшитардик. Айниқса, Замирахон Суюнова, Матлубахон Дадабоевнинг кўшиқлари бизга жуда ёқарди.

Яқинда дугонамнинг туғилган куни нишонланади. Уни шу хонандалардан бирининг кўшиғи орқали табриклашни истайман. Илтимосимни, бажо келтирсангиз...»

Хат муаллифининг мактуб битиш санъати чакки эмас. Фикрлар тиниқ, раво, мазмун чиройли. Бу мактубда уч муҳим жиҳат бор; Бири, икки дугона ўртасидаги қадрдонлик, дўстлик туйғуларининг мавжудлиги, иккинчи жиҳати, уларнинг ҳар бири чинакам санъатни фарқлай биладиган инсонлар экани; учинчи жиҳати; улар ўртасидаги оқибатнинг устиворлиги. Муҳарририятга хат йўллаган Шоирахон ўзининг оқилалиги, одамийлиги ва нозик дидини намоён этган. Лекин шу билан бирга, мана бундай мазмундаги мактублар ҳам учраб туради. Яхшиси, муаллифнинг исм-шарифини ёзмай қўя қоламиз.

«Хурматли редакция! Менинг укам Акбаржон яқинда 3 ёшга тўлади. Унга атаб Хайрулла Лутфуллаевнинг «Мен севаман, сен сеvasанми» деган кўшигини эшиттирсангиз. Илтимос, қилиб ...» Бу мактубни шарҳлаб ўтиришга ҳожат йўқ. Ўзингиз мактуб ёзган синглимизнинг фаросати ва дидини, фикрлаш доирасини фаҳмлаб турибсиз. Баъзан радио почтасига ана шундай мазмундаги мактублар ҳам келиб қолади.

Ҳа, қизларжон!

Мактуб — ақл ва савия кўриги, фикрлаш санъати ҳамдир. Қўлга қалам-қоғоз олиб, хат ёзишдан аввал баён этадиган фикрни пухта ўйлаб кўриш керак. Ахир, мактуб — кўнглининг кўзгусидир. Шундай экан, кўнглингизда эса ҳамиша гўзал туйғуларнинг гуллари унсин. Агар ёзсангиз, гулдай кўнгли билан ёзинг...

КИТОБИ БОР УНИНГ ОДОБИ БОР

Китоб инсоннинг руҳияти ва қалбини тарбия қиладиган устоздир. Билим дарёсидан жавоҳирлар тутган китоб билан ошнолигимиз бизни камолат пиллапояларига етаклайди.

Болалигингизда эртакларни севиб қайта-қайта ўқиганингиз, қаҳрамонларни яхши кўриб, уларга қарши кучлардан нафратланганингиз эсингиздадир. Юқори синфда ўқиб юрган вақтларингизда кечалари ёстигингиз остига «Ўтган кунларни» қўйиб, Кумушбибини тушда кўришни орзу қилган ширин лаҳзаларни ҳам унутмайсиз.

Дарвоқе, жавонингизда яна қандай китобларингиз бор? Уларни бот-бот қўлга олиб, қайта-қайта ўқиб турасизми? Шеърятни, адабиётни сеvasизми? Уйингизда мумтоз адабиёт намуналаридан албатта бўлса керак. Навойини ўқимаган, Фузулийни ёки Машраб девонларини варақламаган. Нодирабегим, Увайсий ғазалларини мутолаа қилмаган қизлар ҳам бўлса керак. Бу шоирларнинг сатрларига кўз югуртирганда нафис оҳанглардан юрак ҳаяжонга тўлса, маъноларининг чуқурлигидан кўнгул ҳайратланади, руҳ зийнатланади.

Сиз, Нодирабегимнинг «Эҳтиёж» радибли шеърини куй қанотида кўп бор тинглагансиз. Унинг айрим мисраларига нигоҳингизни қаратамиз:

*Қилмағил зинҳор изҳор эҳтиёж,
Ким азиз элни қилур хор эҳтиёж.*

*Ҳеч ким оламда фориғ бол эмас
Ҳар ким ўз миқдорига бор эҳтиёж.*

*Гар тиларсен обрў аҳбоб аро,
Айлама зинҳор изҳор эҳтиёж.*

Қаранг-а, нечоғлик теран ҳикмат ушбу мисраларга жо этилган. Инсонни сабр-қаноатга чорлаб эл аро ҳурмат ва иззатни доим сақлаб қолишга, андиша ва мулоҳаза билан яшаб, зинҳор базинҳор эҳтиёжманд бўлиб хорланмасликка ундайди бу мисралар. Бугун айрим оилаларда бир оз иқтисодий ва моддий жиҳатдан қийинчиликлар бўлиб турган бир пайтда Нодирабегимнинг ушбу газали бизни ҳушёрликка, ҳар қандай вазиятда ҳам иззат нафсимизни тийишга ундамайдими. Ички бир маданият ва одобга чорламайдими? Сатрларни қайта-қайта ўқиб яна бир марта мушоҳада қилиб кўринг, қизларжон.

Уйингизда ёзувчи Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» китоби ҳам бўлса ажаб эмас. Бу асарни севиб ундан нигоҳ узолмай ўқиганингизда Темурийлар авлодига мансуб Бобур мирзо саройидаги маликалар ҳаёти диққатингизни тортади. Фаҳм-фаросатда, ақл ва одобда, вафо ва садоқат бобида камолатга етган Хонзодабегим билан Моҳимбегимларнинг сиймолари меҳр ва муҳаббатимизни қозониб, кўз олдимизда гавдаланиб туради.

Амир Темур бобомизнинг ва ул зотнинг сулоласига мансуб сарой маликалари ҳаёти, уларнинг юксак ақл-фаросати, андиша ва одоби, давлат сиёсатига алоқадор ишларда тадбиркорликлари ҳақида ҳикоя қилувчи «Темурий маликалар» рисоласи барчамиз учун ибрат мактаби бўла олади, «Нуржаҳонбегим» деб аталувчи ҳикояда асл исми Меҳринисо бўлган Нуржаҳонбегим ҳақида шундай дейилади. «Меҳринисо ўз гўзаллиги, зийраклиги, фаросатли ва зукколиги туфайли фақат Жаҳонгиршоҳнигина эмас, балки сарой аҳлини ҳам ўзига ром қилади. Энди уни Меҳринисо эмас, Нурмаҳал, кейинчалик эса Нуржаҳон деб атайдилар.

Нуржаҳон бегим Жаҳонгиршоҳ салтанатида доно маслаҳатчи эди. Нуржаҳонбегим мамлакатнинг ижтимоий, маданий ҳаётига доир кўпгина муҳим тадбирларни бажарган. Ҳатто, у ихтирочи ҳам эди. Чунончи, гулоб ва «атри Жаҳонгирий»ни кашф этган. Шу билан бирга, бир неча хил хуштаъм, лазиз таомлару, хона безакларини

яратган. «Мутаҳаб ут-таворих» муаллифи Нуржаҳон бегимнинг шоҳ билан қилган мушоираларидан бир нечасини мисол тариқасида кўрсатиб ўтган. Бу шеърларни ўқиган киши Нуржаҳон бегим замонасининг истеъдодли шоираси бўлганлигига ҳам шубҳа қилмайди.

Бир аёлда шунча фазилат катта истеъдоднинг мужассамлиги ҳар қандай одамни ҳам ҳавасини келтиради, авлодларимиз билан фахрланиш туйғуларини пайдо қилади, ҳар бирингизда. «Темурий маликалари» китоби тарих зарварақларида ўчмас из қолдирган малика молларимиз ҳақидаги таъсирчан ва қимматбаҳо асардир. Жавонимиз беазаги бўлган бу асар гулдай кўнглимизга бойлик, руҳимизга шукуҳ бағишлайди.

Қизларжон, китоб жавонингизда албатта замонамиз шоир ва ёзувчиларнинг китобларидан ташқари кундалик ишларингизга, яшаш тарзингизга, меҳнат фаолиятингизга маънавий ёрдам берадиган мақол ва маталлар, ҳикматлар тўплами ҳам бўлса керак.

«Тафаккур гулшани» китобини ўқиганингиз бордир. Унда қизларга хос гўзал фазилатлардан бўлмиш уятчанлик ҳақида мана шундай фикрлар ёзилган:

«Киши қанчалик уялган сари у шу қадар эҳтиромга лойиқдир».

«Уятдан қизариш — яхшилик либоси». Ўзини тута билиш хусусида эса мана бундай фикрлар келтирилади. «Ҳақиқий буюклик ўзини тута билишдан иборат».

«Ўзини мардона енга олиш — ҳар доим онгли инсон фахрланса арзийдиган энг буюк ютуқлардан бири».

«Ўзини енга билган кишидан кўра кучлироқ ғолиб йўқ».

Китобдаги бундай дурдона фикрлар ҳар бир инсонни чуқур ўйга толдиради. Фикрлашни ўргатади. Ўзининг бажараётган иши олдида сарҳисоб қилишга мажбур этади. Хуллас, китоб инсон қалбининг тафаккур кенглиklarини ёритиб, маънили яшаш учун иштиёқ уйғотади. «Тафаккур гулшани»да ёзилганидек, «энг яхши, энг қадрли, энг доно ва нафосатли нарсаларнинг ҳаммаси китобда жамулжам»дир.

ҚУЛОҒИНГИЗГА АЙТАЙ...

Сўзлар бўлади, давраларда баралла айтгинг келади. Сўзлар бўлади, қўшиқ қилиб куйлагинг келади. Сўзлар бўлади... келинг, яхшиси қулоғингизга айтай.

Қизларжон, сиз яшаётган уйда акаларингиз, опа-

ларингиз, укаларингиз, сингилларингиз ҳам вояга етадилар. Сиз улар билан гўдак пайтингизда уришиб, ярашиб, нарса талашиб улғаясиз. Эс-ҳушингиз кириб, катта қиз бўлгач, ўз кирларингизни ўзингиз юва бошланг. Онангиз ёки келин ойингиз олдига ташламанг. Ички кийимларингизни отангиз, ака ва укаларингиз кўзидан панада сақланг. Вақтингиз етмай қолса, кўздан узоқроққа яширинг, кейин вақт топишингиз билан албатта ювиб қўйинг. Ички кийимларингизни ошкора арқонга илманг. Чойшаб ёки эскироқ кўйлагингиз тагига ёйиб қўйинг.

Совчиларнинг қизиқ одатлари бор. Улар қиз сўраб борган хонадоннинг остонасига эътибор берадилар. Оёқ-кийимлари тартибли турибдими? Эшик олди супурилганми? Кейин олдиларига ёзилган дастурхонга назар соладилар. Дастурхоннинг тоза ва дазмоллангани албатта хонадоннинг саришталиги ва маданиятини белгилайди.

Совчилар йўлини топсалар бир баҳона қилиб, ошхонага, заруратхонага кириб чиқадилар. Агар у ерда ҳам тартиб ва озодаликни кўрсалар, ёруғ кўнгул билан яна қайтиб ўша остонага бораверадилар.

Онангиз сизни чорлаб, уйга чой ёки бошқа нарсани «олиб кел, қизим» деб айтса таранглик қилманг. Меҳмонлар ўтирган уйга қадам босганда одоб билан кириб улар билан кўришинг.

Қочиб юриб, совчиларни овора қилаверманг. Сизни чорлаганларида улар ҳузурига боринг. Бу сизнинг ички маданиятингизнинг юксаклигидан далолат беради.

Кўчага чиққанда меъёридан ўтказиб бўянишга, башанг кийинишга интилманг. Бундай тоифадаги қизларга ҳеч ким, ҳавас билан қарамайдилар. Оддий ва самимий бўлинг. Ешлигингизнинг ўзи тенгсиз гўзаллик, табиий ҳусн, латофат эмасми?

Уйланмоқчи бўлган йигит билан учраштирганларида андиша ва ҳаёни унутиб қўйманг. Уша йигит билан кўчада узоқ вақт қолиб кетманг. Унинг ота-онаси олдида обрўйингизни кетказиб, ўз ота-онангизни хавотирга қўясиз.

Кўпчилигимиз кўп қаватли биноларда яшаймиз. Уйлардан баландроқ чиқадиган овозлар кўшнларнинг қулоқларига дарров етиб боради. Уйда укаларингизга бақриб-чақриб муомала қилманг. Қаттиқ овозда кул-

манг. Мулойимлик қизларга хос фазилат эканини унутманг.

Дилбар қиз бўлинг. Очиқ чеҳралик ила ширин муомалангизни тарк этманг.

ТАБИАТДАН БАҲРАМАНД БЎЛИНГ

Сиз онангиз ёки бувингизнинг уйда қулоқларига райҳон қистириб ёки бирор ёққа меҳмонга борганларида қўлларига райҳон тутиб кетганларини кўргансиз. Ёки ҳайит кунлари қўлларига хино боғлаб, қошларига ўсмалар қўйишларини ҳам биласиз. Улар азалдан гўзалликка, гулларга ўзгача завқ-шавқ билан қарашган. Бугун ҳам оналарнинг яхши удумларини давом эттириб, ерни гулга тўлдираётган гўзалликка ошуфта қизлар кўп. Кунларнинг бирида мен келин туширган қариндошимизни кига меҳмон бўлиб бордим. Ҳовлига киришим билан гуп этиб димоғимга райҳон ҳидлари урилди. Кўнглим ёришиб кетди. Хушбўй қоришган ҳавони тўйиб-тўйиб симирдим. Не кўз билан кўрайки, ҳовли саҳни райҳонга тўлиб кетган эди. Бирам чиройлик, бирам чиройлик. Ҳозиргача ўша манзара кўз олдимдан кетмайди. Мен келиндан райҳонларни ким экди?—деб сўрасам уялибгина,—мен,—деб жавоб берди. Кейин қўшиб қўйди:—Ойимлар райҳонни яхши кўрадилар. Баҳорда бетоб бўлиб касалхонага ётиб қолдилар. Мен хурсанд бўлсинлар, деб касалхонадан чиққунларича райҳон кўчатини келтириб экиб қўйдим. Бир пасда шохлаб ўсиб кетди,—деди. Суҳбатимизни эшитиб турган Шарофат холам,—Барака топсин, кам бўлмасин, келинимнинг қўли ҳам гул, йўли ҳам гул, дея завқ-шавққа тўлиб сўзладилар. Қайин онанинг келини ҳақида кўнгли тўлиб, миннатдорлик туйғулари билан сўзлагани келиннинг келажак ҳаёти баркамол, бахти бекам бўлгани эмасми?!

Қизлар, сиз ҳар кунни ўқишга ё ишга кетаётганингизда икки чети майсалар, ёки дарахтлар билан безанган йўлдан ўтиб борасиз. Албатта ҳаёлингиздан кун бўйи қилинадиган ишлар, вазифалар режаси бўлади. Лекин сиз хизмат ёки ўқиш даргоҳига етиб боргунча табиатдан завқ ола биласизми, кўзларингизда дов-дарахтлар, гуллар ҳуснидан ҳайрат ҳаяжонлари ёнадими? Менимча ўйланиб қолдингиз-а. Ҳа, табиатдан баҳраманд бўлиш, унинг ҳуснини тўйиб-тўйиб томоша қилишни ҳар доим ҳам ҳаёлингизга келтиравермайсиз. Сиз манзилин-

гизга яхши кайфият билан етиб борсангиз албатта ишларингиз унумли бўлади, у қадар чарчоқни ҳам сезмайсиз. Бу кайфиятни сизга табиат инъом этади. Бу мукофотга сазовор бўлмоқ учун табиатдан баҳралар олишни ўрганинг. Бу ҳуқуқни бизга Тангрининг ўзи ато этган.

Йўл бўйидаги бир тарафи симобранг, бир тарафи ям-яшил терак япроқларининг шабаданинг кўмаги билан гоҳ у юзи, гоҳ бу юзини қуёшга қаратиб, рақс этган лаҳзасини бир томоша қилинг. Қаранг, биргина дарахтда қуёш, шабада, япроқ кашф этган гўзалликнинг ҳайрати қанча! Еки нозик новдалари эгилиб турган мажнунтол-ни 20—30 қадам нарида туриб томоша қилинг. Қандай чиройли, қандай ёқимли. Майсалар ичра тўп-тўп очилган қоқигуллар, сувнинг сокин оқиши, турли шаклдаги дарахт япроқларининг шивири, қушлар чуғури — табиатдаги ҳамма-ҳамма нарса қанчалик мафтункор, қанчалик қудратли санъат билан яратилган! Бу гўзаллик учун Тангрига ҳамду санолар бўлсин!

Табиат рангларидан завқ олиб, ҳаяжон ичра шеъринг яралса не ажаб?!

Қизларжон, сизларни бир шоирнинг мана бу сатрларини ўқйшга таклиф этгим келди.

*Бугун ўзим ҳайрон:
Нечун ва недан,
Само ҳам мовийдир
Тупроқ ҳам мовий,
Дунёни бошқача рангда кўрялман,
Дарахт ҳам мовийдир,
Япроқ ҳам мовий.
Эсмоқда қандайдир сарин эркинлар,
Тоғдан мовий-мовий
Туман сурунур
Мовий капалаклар,
Мовий чечаклар
Мовий чаманларда сўлим кўринур.
Сувларға ел тегар
Сувларда титроқ
Ерда ҳам мен каби сир ва тугунлар.
Куйлайди афсона, айтади жумбоқ,
Мовий соҳилларда
Мовий тўлқинлар.
Балки мен биларман*

*Нечун ва недан
Дунёнинг кундузи мовийлашибдур,
Балки бу сен мовий кийинганингдан,
Ер юзи,
Кўк юзи
Мовийлашибдур.
Билгин, худди сендек ясанмиш олам
Само ҳам, тупроқ ҳам
Жамул жам мовий,
Балки бахтлилардан бахтлироқ мен ҳам
Балки саодатнинг ранги ҳам мовий?*

Зангор рангдан илҳом олган шоирнинг ҳаяжонлари дарёча:... Бу ҳаяжонлар бизнинг ҳам юракларга кўчиб табиат рангларига мафтункорлик ҳиссини уйғотади. Сойларнинг соҳилидан, дарахтлар ёнидан, гулзорлар орасидан, тоғлар этагидан, далалар бағридан ўтар бўлсангиз, асло бефарқ бўлманг. Табиатдан баҳралар олинг. Сиз ўйлаб юрган кашталарингизга улардан нухалар кўчиринг. Гулларнинг жилосини, сувларнинг тўлқинларини, осмон юлдузларини, мовий рангларини ипакларингиз қатига жойланг.

Табиатни қўлларингиз билан, кўзларингиз билан, юрагингиз билан севинг. Уни бойитинг. Гулларни, райҳону-жамбилларни кўпайтиринг. Атиргуллар ўстиринг, оламни яшнатинг. Гўзалликка ҳамроҳ яшамоқ бизга ва келажакда фарзандларимизга қисмат бўлсин, дегим келди.

АГАР МЕҲМОНГА БОРСАНГИЗ...

Сиз энди катта қиз бўлиб қолдингиз. Бўйингиз етди. Ўзингизга яраша дўстларингиз, ўртоқларингиз бор. Улар билан борди-келди қила бошладингиз. Дугоналарингиз сизни туғилган кунларига таклиф эта бошлашди. Сиз совға олиб уларниқига меҳмон бўлиб борасиз, албатта. Хўш, у ерда ўзингизни қандай тутишингиз керак? Аввало ўзингизга кўрсатилган ўриндан жой олиб, фотиҳа ўқилгач, уй соҳиби ва ўзингиздан аввалроқ ташриф буюрган меҳмонлар бўлса, улар билан одоб ила сўрашасиз. Кейин таклифлари билан дастурхонга қараб тартиб билан аралаш-қуралаш қилмай, оғзингизни чапиллатмай ҳилм ила, чиройли ҳаракат билан ноз-неъматлардан тановул қила бошлайсиз. Олдингизда тўпланиб қолган чинкидиларни бўшаб қолган ликопчалардан бирига солиб,

дугонангиз яқин келганда қўлига беринг. Даврадаги дугоналарингиз билан чиройли суҳбат қуринг. Овозни баландлатиб кулиш, қаттиқ гапириб шовқин қилиш яхши эмас. Утирганларга сўз бермай ҳадеб ўзингиз гапираверсангиз, даврадагиларни бездириб қўясиз. Кўпроқ қулоқ солиб, мулоҳаза билан мушоҳада юритиб суҳбатга қўшилсангиз қисқа муддатда ўтирганларнинг ҳурматини қозонасиз.

Меҳмонга борганингизда ўрнингиздан туриб, ўзингизча уй эгасининг таклифисиз бошқа хоналарга кирманг, ортиқча қизиқувчанлик билан нарсаларни титманг, синчковлик билан уйнинг ҳамма бурчагига назар қилманг. Ночорроқ оила бўлса уй эгалари сизнинг синчков назарингизни пайқаб ўзларини ноқулай ҳис этишлари мумкин. Аксинча, сиз ҳамма нарсани ўз уйингиздагидек қабул қилинг.

Меҳмонга боришдан мақсад дийдор кўришиш, суҳбатлашиш, уй эгаларини мамнун этиб, кўнглини бойитиб, ўзингизни кайфиятингизни чоғ этиб қайтишдир.

Агар тўйга борсангиз, даврада албатта ўз тенгқурларингиз билан ўтиринг. Одоб сақлаб, назокат билан муомалада бўлинг. Сизга қутлов учун сўз беришларини олдиндан билсангиз гапирадиган сўзларингизни хаёлингиз ипига маржондек тизиб қўйинг. Эсанкираб қолмай, чиройли қилиб сўзлайсиз. Сўзларингиз маъноли бўлсин.

Тўй албатта ўйин-кулги, кўшиқ ва рақслар билан файзли ўтади. Тўй қизиган вақтда айрим жойларда санъаткорлар жазавага тушиб кетадилар. Созлар тарақ-тарақ қилиб, қулоқларни битириб ўртага ёшларни чорлайди. Куёв жўралар, келиннинг ўртоқлари рақсга тушиб кетадилар, талотўпга бориб қўшилманг. Ўзларини ҳар ёнга ташлаб жазавага тушиб ўйинга тушаётганларнинг ҳаракатида миллатимизга хос на рақс санъати-ю, на маданият белгилари бор?! Йигитлар билан қадаҳларни уриштириб, спиртли ичимликни қўлингизга олмасангиз тўғрироқ иш қилган бўласиз. Бу қизлар одобига мутлақо ёт нарса. Сизни ширакайф йигитлар ҳар хил гап-сўзлар билан ичиришга ундасалар ҳам эҳтиёткорлик билан муомала қилиб, узрингизни айтинг.

Тўй кечасида узоқ ўтириб қолмасангиз, уйдагиларни хавотирга қўймайсиз, турли нохуш воқеаларга сабабчи бўлиб қолишдан ҳам ўзингизни эҳтиёт қиласиз.

Шунинг билан, тўйга келганлар орасида яхши қиз учратишни орзу қилиб юрган йигитлар, ёки келин ту-

шириш ҳаваси билан юрган аёллар назари кўпроқ қизларда бўлади. Одобингиз жойида бўлса, бахтингизни ўша ерда топиб олсангиз ҳам ажаб эмас.

ТЕЛЕФОНДА СУҲБАТЛАШАНГИЗ

Телефон — ҳаммининг дастёри. Шу мўъжаз аппарат туфайли узоғимиз яқинга айланади, кўп ишларимиз тезда битиб кетади, тўй-йиғинларга таклиф қилинамиз, узоқ кўришмаган дўстларимиз билан суҳбатлашамиз, хуллас,— телефон бизнинг ҳаётимиздаги беминнат дўстимиз.

Қизлар балоғат ёшига етгач, телефон орқали бир-бирлари билан мулоқотлари кўпайиб қолади. Мактабда тамом бўлмаган гаплари энди телефон орқали давом этади. Дарс вақтида эшитолмай қолган уй топшириқлари сўралади, ё бўлмаса, ўқитувчи қўйган баҳо муҳокама қилинади, ёки кимнинг кимга хат ёзгани, кўз остидан қараб қўйгани пичир-пичир қилинади. Эҳтимол, бу балоғат ёшига хос ҳолатдир. Лекин бу ёшда ҳамма қизлар бир хил бўлади, десак, янглишармиз. Қизлар орасида вақтдан унумли фойдаланадиган, бўш соатларини она-сига ёрдамга бағишлайдиганлари кўп албатта.

Лекин шундай қизлар ҳам, борки, кўп вақтларини телефонда сўзлашини билан ўтказишади. Бундай суҳбатлар шарқона маданиятдан, одоб-ахлоқдан йироқ бўлган қиз болага ярашмаган савол-жавоблар билан кечади. Бунга ўзим гувоҳ бўлган бир суҳбатни далил сифатида келтирмоқчиман.

Телефон жиринглади. Н. исмли қиз уни қулоғига тутиб шундай деди:

«— Муҳай, нимага келаман деб келмадинг, ўл қиз бўлмай...»

— Мани ишларим «дода». Эртага бизникига кел, «видик» кўрамиз.

Уйда ҳеч ким бўлмайди.

— Индийский кино кўрамиз.

— Келмасанг қара, ўлдираман. Бўпти...»

Шу билан суҳбат тугади. Мана сизга маданият.

Бейхтиёр гувоҳ бўлган яна бир телефондаги муомалани сўзлай.

Телефон жиринглади. Г. исмли қиз аста бориб телефон дастасини олди-да, қулоғига тутиб, «Лаббай» деди.

—

— Ассалому алайкум. Кечирасиз; сизга ким керак эди?

— У киши яқиндагина иш билан чиқиб кетган эдилар. Агар келсалар нима деб қўяй? Телефон қилаётган томон қизнинг муомаласи учун миннатдорчилик билдирди шеклли қизнинг чеҳрасига табассум ёйилиб:— Арзимаёйди. Хайр, соғ бўлинг, деб телефон дастасини жойига қўйди. Менимча ҳар икки суҳбатга ҳам изоҳнинг ҳожати йўқ.

Гоҳо телефонлар бир-бирига уланиб, сиз рақамини терган танишингизнинг ўрнига бошқаларнинг овозларини, суҳбатларини эшитиб қоласиз.

Бир куни шундай бўлди: Ҳамкасбларимдан бири қаргадир қўнғироқ қилди. Телефон дастасини қулоғига тутиб сўзсиз ўтириб қолди. Кейин ишора қилиб мени чақирди. Гап нимада эканлигини тушунмай ёнига бордим. У менга телефонни тутди. Билсам телефонда бошқа ёққа уланиб қолибди: Одоб юзасидан бўлмаса ҳам мен трубкани қулоғимга тутдим. Бир қизнинг шанғиллаган овози келарди.

— Қайнонам нима дерди, э ўлсин минғилламай. Юборса ҳам, юбормаса ҳам кетавераман. Уғлидан сўрасам бўлди-да. Кейинги пайтда чакаги ўчиб қолган. Кетсам ҳам, келмасам ҳам индамайди. Уйга бориб хоҳласам бир ҳафта, хоҳласам ундан кўпроқ туриб келавераман. Яхшиям телефон бор. Уртоқларим билан роса гаплашаман.

— Индашмайдимиз?

— Э иши нима, овқатни қилиб ўтирганимга «раҳмат» дейишсин. Бола билан мен унга «объязанный»манми. Бир йил хизматини қилдим, етар. Ойим ҳар доим ўзингни эҳтиёт қил, қайни сингилларинг қилсин ишни, дейдилар.

— Болангга пул оляпсанми?

— Ҳа, болани пулини олиб турибман. Анчадан бери йиғилиб қолган экан, кеча олиб ўзимни дадамни юбилейларига катта совға олиб қўйдим.

— Қайин онанг молдес экан, индамас экан.

— Нега индар экан? Қийналиб болани туққандан кейин пули ҳам ўзимизники-да...» Кейин хахолаб кулган овоз эшитилади. Ортиқ эшитолмадим. Телефон дастасини жойига илдим. Э воҳ, бу келин тушган хонадондаги қайнонанинг аҳволини ҳам, куёвнинг ҳаётини ҳам тасаввур

этиш қийин эмас эди. Аввало, бундай келинларнинг ўз онасига, кейин ўзига инсоф берсин.

Телефонда суҳбатлашиш ҳам аслида катта санъат. Одамнинг қандайлигини телефонда икки оғиз гаплашгандан кейин билиб оласиз.

Телефон орқали одоб-ахлоқ билан қисқароқ тарзда муддаони сўзланг. Суҳбатлашганда муомала маданиятини унутманг, қизларжон!

МЕН БИЛГАН АЁЛЛАР...

Тамарахоним

Турли касбим туфайли турли касб эгалари билан учрашиб суҳбатлашишга муяссар бўлганман.

Ҳар бир суҳбат, ҳар бир учрашув ҳаётимнинг дафтарига бир олам таассуротлар, ўчмас хотиралар билан битилган.

Айниқса, мен халқ севган санъаткор Тамарахоним билан бир неча марта мулоқотда бўлганман. Ҳар сафар байрам олдидан ёки бирон ижодкор ҳақида фикрларини ёзиб олиш учун уйларига қўнғироқ қилардим. Кейин у киши билан маълум бир вақтни тайин қилиб, репортёрни олиб, «Дархон ариқ»да жойлашган уйларига йўл олардим. Тамара опа очиқ чеҳра билан мулазамат кўрсатиб қарши олар эдилар.

Кунларнинг бирида махсус топшириқ билан огоҳлантиришсиз Тамарахонимнинг уйига бордим. Ҳар хил хаёлларга бориб, эшик қўнғироғини босдим. Ичкаридан «Ҳозир» деган овоз эшитилди. Тамара опанинг ўзлари эшикни очдилар. Кейин ичкарига мени таклиф этдиларда, ҳижолатомуз,— кечирасиз мен меҳмонни кутиб оладиган кўринишда эмас эдим, либосимни алмаштириб чиқай, сиз ўтира тулинг,— дедилар. Мен ҳайрон бўлдим. Тўғрироғи, ҳайрат ичра бир сўз ҳам айтолмадим. Кўринишларидан уй кийимида турган рисоладаги аёл Тамарахонимдай жаҳон билган катта санъаткор ёш бир журналистнинг ҳурмати учун бошқа либос кийиб чиқишга изн сўрасалар. Шундай ҳам чиройли, ёқимли кўринишда эдилар.

Орадан бир оз вақт ўтгач, Тамара опа кириб кетган хоналаридан бошқа либосда сочлари яна ҳам силлиқ қилиб турмакланган сезилар-сезилмас юзга пардоз берилган қиёфада табассум билан чиқиб келдилар.— Зерикмай ўтирибсизми,— дедилар. Мен зерикканим йўқ, музейнингизни томоша қилиб, завқланиб ўтирибман, дедим. Улар менинг қўлимдан майингина ушладиларда, бўлмаса энг аввал музейдаги жиҳозлар билан сизни таништирай,— дедилар, кейин бўйи тахминан 10—12

метр келадиган залнинг бошига бошладилар. Илгақларга илиб қўйилган турли халқларнинг рақсларига оид кийимларнинг тарихини ҳикоя қила бошладилар.— Мана бу костюм 70 мамлакатни мен билан бирга айланган, мана буниси эса Оврўпа давлатларининг саҳналарига чиққан. Испанча костюми билан лўлиларнинг рақсини ижро этганимда саҳнадан қўйиб юборишмаган. Мен завқ билан Тамара опанинг болаларча бегуборлик билан сўзлаётган ҳикояларига қулоқ солдим. Ранг-баранг кийимларнинг орасида ҳиндча, бенгалча, испанча, тожикча, хоразмча ва яна қанча-қанча халқларнинг рақсларига хос кийимлар гўзаллиги кўзларимни қамаштирар эди. Мен қизиқиб сўрадим:—Бу музей Давлат томонидан ташкил этилган бўлса керак? У киши ҳозиржавоблик билан:—Ҳа, шундай қарор чиққан. Мана шу уй махсус қуриб берилган. Лекин тақинчоқларни таъмирлаш, либосларни ўз ҳолига келтириш, расмларга рамкаларни буюришни нафақам ҳисобидан қилияпман. Гоҳ емак-ичмакни маълум бир режим асосида қилиб бўлса-да, кўпроқ пулни шу ишга ҳарж қилаяпман. Биздан қоладиган мана шулар,— дедилар. Кейин асосий мақсадга ўтдим. Мен Ҳамза Ҳакимзода таваллуди муносабати билан у кишининг хотираларини ёзиб олгани келганимни айтганимда, Тамарахонимнинг севинчдан кўзлари яшнаб кетиб, ҳикоя қила бошладилар. Биринчи учрашув онлари борми, у кишига атаб шоирнинг шеър ёзганлари борми, ҳамма-ҳаммасини кечагидай эслаб ёдга олдилар. Мен сўзларини ёзиб олдим. Кейинчалик, бу суҳбат «Олтин хотиралар» сарлавҳаси билан радио орқали эшиттирилди. Бу мулоқотимиз шу кунгача радио хазинасида сақланиб келади.

Қачонки, радио орқали Тамарахоним қўшиқларини эшитсам, бу санъаткорнинг одамларга нисбатан қилган муомала-муносабатларидаги юксак маданиятлари, меҳмонларга кўрсатган иззат-икромлари, ҳурмат ва эътиборлари, одамохунликлари юксак дид билан кийинишлари кўз олдимга келаверади.

Муқаррама опа

Бу саҳна маликаси қора тосдай сочларини силлиқ қилиб, ихчамгина турмақлаб, латофатли бир кўринишда юргувчи аёл эдилар. «Баҳорнинг қирқ қизи»га бош бўлган санъаткорнинг ҳали сафар, ҳали концерт, ҳали бай-

рам тадбирлари оралаб кечган қизгин ҳаёти албатта, радио, телевидение билан ҳам боғлиқ бўларди.

Кунларнинг бирида Ғалаба байрами муносабати билан юртдошларимизга санъаткорнинг табрик сўзларини ёзиб олиш учун уйларига ташриф буюрдик. Мени самимий илтифот билан кутиб олган Мукаррама опа меҳмонхонага таклиф этдилар. Мен шошиброқ турганлигимни айтиб ўша кирган хонамнинг ўзида сўзларини ёзиб олмоқчи эдим. Тўғрироғи, мен эл-юрт таниган катта санъаткор билан бир дастурхон атрофида ёнма-ён ўтиришга тортинар эдим. Мукаррама опа қўярда-қўймай,— аввал бир пиёла чой ичасиз, иш кейин,— дедилар. Мен сўзларини бошқа қайтаролмадим. Меҳмонхонага кирдик. Опоқ дастурхон ёзилган катта стол усти турли хил ноз-неъматларга тўла эди. Мукаррама опа чой дамлагани чиқиб кетдилар. Мен столга разм солдим. Нозик дид билан мевалар қўйилган, ликопчалар бир хилда, хуллас, дастурхонда ортиқча нарсалар йўқ эди. Ҳамма нарса тартиб билан назокат ила жой-жойида турарди. Опа қўлларида янги ёпилган лочира нон билан кириб келдилар. Нонни ушата туриб;— ўзим ёпдим, татиб кўрасиз,— дедилар. Чиройли гул безаклари туширилган лочира нонини тишладим, оғзингда эрийди. Уйланиб қолдим, шунча кўп юмушлари билан пазандачиликка қандай вақт топар эканлар. Орадан бир оз вақт ўтиб Мукаррама опа ярим косадан мастава келтирдилар.

— Тушлик вақти бўлиб қолди қизим, аввал қоринни тўқлаб олиш керак, кейин ишингизни ҳам битирамиз дедилар. Овқат юзига бир чимдим кўкат ва озгина миқдорда солинган қатиқни аралаштириб биринчи қошиқни оғзимга тутганимда Мукаррама опанинг фақат санъат устаси эмас, пазанда уй бекаси, одамларга бағри кенг, меҳмондўст аёл эканликларини ҳам ҳис этдим.

Қачонки, Мукаррама опа Турғунбоевнинг номи тилга олинса, менинг хотирамда ўша кунги учрашувимиз, опанинг одамшавандалиги, инсонга эътибори, оддийлиги ва ширин муомалалари қайта-қайта намоён бўлаверади.

Инобат хола

Тошкент шаҳрининг Оқтепа даҳасида «Меҳмондўст» маҳалласи бор. Агар шу маҳалланинг дуч келган одамидан Инобат холанинг уйлари қаердалигини сўрасангиз, «билмайсизми, вой-вой қандай жаннати аёл-а, юринг

Ўзим олиб борай», ё бўлмаса «Инобатхонни маҳаллада танимаган одам борақанми» деб оғзидан бол томувчиларни эшитиб, у кишини тезроқ кўришга ошиқасиз.

Инобат хола ўз қариндош-уруғлари орасида, маҳалла-кўй ичида, «Чаққон опа» деб ном олганлар. Улар жигаржонликлари, куйинчакликлари, меҳнатсеварликлари, юксак даражадаги одамгарчиликлари билан таниш-билишларининг муҳаббатини қозонганлар. Қайси бир қариндош уруғиникида, ёки маҳалладаги қайси бир хонадонда тўй-марака бўлмасин, Инобат хола доим тadbирнинг бошида бўладилар. Ҳаммага маслаҳатдош, ҳар ишнинг мушкулени ечадиган ишнинг кўзини билиб, кам-харжлик билан барака келтириш йўлини излайдиган Инобат хола мабодо маросимларда кўринмай қолсалар, тезда ўрнилари билиниб қолади. Икки уй меҳмондан бир уйи келмаса, балки, билинмас, лекин битта Инобат хола бўлмасалар ҳамма сўроқлай бошлайдилар. «Инобат хола қанилар», «Нега кўринмайдилар», «Нима бўлди» деган саволларнинг тагида қолиб кетасиз. Одамларнинг қалбига меҳр-муҳаббат уруғини сочган Инобат хола ҳозир 70 ёшга ҳам яқинлашибдиларки, тиниб-тинчимайдилар. Ҳали бемор кўргани борадилар, ҳали келинларини ёнига олиб, сомса-патир ёпиб, қариндош ё кўшниникига чиқадилар. Ҳали невараларини боғчадан етаклаб келадилар, ҳали тўй қилаётган таниш-билишлариникига маслаҳат учун чақирилдилар. Ё бўлмаса, бирор мушкул иш билан кириб келган жигарларига чора қидириб топадилар. Бу аёлни ҳали бирон кимса бемалол дам олиб, ҳузур-ҳаловат кўриб ўтирган лаҳзаларини кўрмаган. Бўлмаса оёқ узатиб, роҳат-фароғат кўриб ўтиришга, уйларида ҳамма шароит бор. Фарзандлар ўзидан тинган, топиш-тутишлари ҳам ёмон эмас. Келинларнинг қўллари кўксиларида, қайнонанинг йўл-йўриғи асосида иш тутадилар. Шундай бўлса ҳам, Инобат хола ҳаловат олишни билмайдилар. Баъзи аёллар дашном бериб: «Сизга нима зарур елиб-югуриб, мазза қилиб дам олиб ўтирсангиз бўлмайдими», деганларида хола: «Оёқ-қўлим бутун бўлса, иш қилишга ярасам, қандай қилиб жим ўтирай, ахир у дунёга ҳам савоб керак. Одамлар мачит қурганлар, етим-есирларни боққанлар. Биз уларнинг олдида нима ҳиммат кўрсатибмиз»,— дейдилар.

Болалигимдаги бир воқеа ҳеч эсимдан чиқмайди. Чамаси 4—5 ёшларда эдим. Қаттиқ бетоб бўлиб колдим. Уйдагиларнинг кўрсатмаган дўхтири қолмади. Мен эса

тузала олмадим. Бир куни азонда эшик тақиллади. Ойим эшикни очдилар. Уйимизга Инобат хола кириб келдилар. «Опа, Янгийўлда бир яхши доктор бор экан. Суриштириб уйини билиб олдим. Қизингизни тезроқ кийинтиринг, ўзим олиб бораман. Ёш болангиз бор, сиз уйда қолаверинг»,— дедилар. Онам нима қилишларини билмай,— қандай бўларкин, шундан шунга овора бўласизми, кун ҳам изиллатиб турибди,— дедилар, хижолатомуз.

— Вой мени ўйламанг, бир пасда автобусда бориб келаман. Энг муҳими, зора, ўша одам сабаб бўлиб, болангиз соғайиб кетса,— дедилар. Онамнинг кўзларида умид ва ишонч порлаб, ҳаяжон билан мени кийинтира бошладилар. Кейин,— яхши бориб келинглар, деб севинчданми, ҳаяжонданми кўзларида ёш қалқиб бизни қузатдилар.

Инобат хола мени авайлаб, эҳтиётлаб табибникига олиб бордилар. Кексароқ киши бизни ширин муомала билан кутиб олгани эсимда. Кейин бу одам мени маълум муддат даволади, Инобат холамга нималар деганини эслолмайман. Лекин берган доривор ўсимлиқлари, буюрган муолажалари билан тез орада бутунлай соғайиб кетдим. Инобат хола қачон уйимизга келсалар, онам йиғлаб миннатдор бўлиб дуо қилардилар. Инобат хола ни таниган аёл борки, уларни кўрганда кўзларида севинч порлаб, юракларида меҳр туйғулари гупуриб бағриларига босадилар.

Моҳитоб

Қайси қиз балоғат ёшига етгач муҳаббат билан оила қуришни истамайди, ўзига муносиб ёр танлаб ҳаёт йўлини бирга боғлашни ҳаёл қилмайди дейсиз. Менимча, ҳамма қизларнинг бўйлари етгач, келажакнинг ширин-ширин орзулари билан яшай бошлайдилар. Айримлари кўнгил бериб турмуш ҳам қурадилар, лекин ҳар доим ҳам севги асосида қурилган оилалар бахтли ҳаёт кечира олмасликлари мумкин. Бунга ҳаётий мисоллар келтираман: Арзимаган нарсалардан катта уруш-жанжаллар чиқиб аҳду вафолар, ширин орзулар, оёқ ости қилиниб қўйлаб оилаларнинг бузилиб кетиш ҳолларига ҳам гувоҳ бўлганимиз бор.

Аmmo мен бунинг акси бўлган, чиннакам муҳаббат билан қурилган бир оиланинг қизларга ибратли томонини ҳикоя қилмоқни жонз деб топдим.

Ён қўшнимизникида қиз узатилди. Тўйга узоқ-яқин-

дан меҳмонлар келишди. Келин чорлови кунн аёллар давраси қўшиқ-у рақсларга тўлиб, базми жамшид авжига чиқди. Қизнинг онаси Марғилондан меҳмон бўлиб келган синглисининг қизи Моҳитобни даврага чорлаб:— қизим айланай сендан, битта ашула айтиб бергин, меҳмонлар овозингни эшитиб бир мазза қилишсин,— деди Моҳитоб уялинқираб:— Қандай бўларкин бу ерда санъаткорлар ўтиришибди, мен ҳеч қачон даврага тушиб ашула айтмаган бўлсам, ўзлари айтаверишсин, деди хижолат бўлиб. Улар яна айтаверишади, сенинг ашулангни ҳам эшитишсин меҳмонлар. Уртоғинг ҳам хурсанд бўлиб кетади,— деди холаси ялингансимоҳ оҳангда. Моҳитоб холасининг сўзини қайтаролмай бир оз ерга қараб ўйланиб қолди-да, кейин кўзларини аста юмиб ашулани бошлади. Аёллар ғала-ғовури тиниб ҳамма Моҳитобга маҳлиё бўлиб қолди. 18-19 ёшлар чамасидаги истараси иссиқ, ўнг бетидаги холи ўзига ярашган, назиккина қиз Моҳитоб «Феруз»ни куйларди. Назирахон Юсуповадек катта санъаткор қойил қилиб айтиб қўйган бу ашулани Моҳитоб ҳам шундай ёқимли овоз ва маҳорат билан куйлардики, меҳмонларга овқат таший бошлаган аёллар ҳам косаларини бир четга қўйиб эшитиш учун туриб қолдилар. Замоनावий тарақа-туруқ мусиқа асбоблари билан енгил-елли қўшиқларни куйлаётган санъаткорларнинг нафаслари ичларига тушди. Моҳитоб ашулани тугатиб, одоб билан ўтирган жойига аста юра бошлаган эди, кекса аёллардан бири:— барака топ, умринг узун бўлсин болам, яна битта ашула айтгин жуфт бўлсин,— деб ўз ҳолига қўймади. Бошқалар ҳам бу таклифга қўшилишди. Моҳитоб сочлари оқарган онахоннинг илтимосини рад қилолмади. Сўнг, «Тановор»ни куйлаб юборди. Бу қўнғироқ овоз соҳибн чекка-чеккада хизмат қилиб юрган йигитларни бефарқ қолдирмади. Унча-мунча қизларни ёқтирмай юрган Собиржон ўша кунн Моҳитобни кўрганда юраги «жиз» этди.

Келин чорлови файзли ўтиб ҳамма уй-уйига тарқалди. Ёзги таътил бошлангани учун Моҳитоб онаси билан Тошкентда бир ойлар чамаси меҳмон бўлиб турди. Собиржон қизнинг кўчага чиқишини илҳақ кутар, йўлини пойларди. Хуллас, Моҳитобнинг ҳам кўринишдан зукко, оқил, хушсуврат бу йигитга меҳри тушиб қолди. Собиржон олий ўқув юртини тугатгач, Моҳитоб билан гапни бир ерга қўйиб йигитлик бурчини ўташга жўнаб кетди. Мактублар ширин орзу ва ҳаёт қушларн бўлиб икки то-

монга учиб бориб келаверди. Хизмат тугашига оз қолганда фалокат юз бериб Собиржон икки кўздан айрилди. Даволаниб чиққач, уйига йўл олган Собиржон Моҳитобдан умидини узган эди. Икки кўзи кўр йигитни бошига урадим, дардисар қилиб, каби изтиробли хаёллар билан бир зобит етагида уйига қўққисдан етиб келганида онаси эсанкираб қолди. Кейин фарзандини қучоқлаб хўнграб йиғлади. Бу йиғи ўглининг эсон-омон қайтганидан севинч йиғиси эдими ёки мажруҳ бўлиб қолганидан аламзадаликдан эдими ёлғиз яратганга аён.

Моҳитоб Собиржоннинг келганини эшитиб Марғилондан етиб келди. У холасидан бор воқеани эшитди. Холаси унга:— Қўй болам бошқа тенгинг топилиб қолар, ҳаётда қийналиб қолмагин кўзи кўр эр билан деганига ҳам парво қилмай, Собиржонларникига ўзи отилиб чиқиб кетди.

Бир ой ўтар-ўтмас Собиржонларникида тўй бўлди. Моҳитобнинг муҳаббати чин экан, унга, насиҳат бериб йўлдан қайтармоқчи бўлганларнинг ҳам гапларига қулоқ солмай, севган йигитига турмушга чиқди.

Ушандан бери орадан анча йиллар ўтди. Собиржон билан Моҳитоб тўрт нафар фарзанднинг ота-онаси бўлишди. Албатта, бу йилларнинг ўтиши осон кечмади. Моҳитоб ҳаётда учрайдиган айрим кимсаларнинг «ғиж-ғиж»лашига эътибор бермади. Ўзини дадил тутиб қўлга олди. Бутун куч-ғайрати, ақл-заковати ва иродасини жамлаб, бахти йўлида фидойи ва жоннисор аёлга айланди.

Натижада эл-юрт ва маҳалла-кўй ўртасида иззат-ҳурмат ва обрў-эътиборга сазовор бўлди.

Мен шуларни ўйлар эканман, арзимаган нарсаларни рўкач қилиб, ҳаёт йўларида қоқилиб, «онла»дай муқаддас тушунчага енгил-елли қараб, турмушлари бузилиб кетаётган келинчакларни муҳаббатини эъзозлаб «олтин тахт»га эга бўлган Моҳитобга қиёслагим келаверади.

Қаннийди, орамизда Моҳитобдай лафзи ҳалол, оқила қизларимиз кўп бўлса...

МУНДАРИЖА

<i>Муқаддима</i>	3
Онам айтган ҳикоят ва ривоятлар	5
Биринчи ҳикоят	5
Иккинчи ҳикоят	7
Учинчи ҳикоят	7
Тўртинчи ҳикоят	8
Бешинчи ҳикоят	9
Олтинчи ҳикоят	11
Еттинчи ҳикоят	12
Саккизинчи ҳикоят	14
Тўққизинчи ҳикоят	15
Унинчи ҳикоят	17
Ун биринчи ҳикоят	18
Ун иккинчи ҳикоят	19
Қалбингизда гўзаллик чамани гулласин	22
Гулларни сеvasизми?	22
Сўзингиз завқ чашмасига айлансин	23
Ҳамроҳингиз яхши қўшиқ бўлсин	25
Гулдай кўнгүл билан ёзинг	27
Китоби бор уйнинг одоби бор	29
Қулогингизга айтай	31
Табиатдан баҳраманд бўлинг	33
Агар меҳмонга борсангиз	35
Телефонда суҳбатлашсангиз	37
Мен билган аёллар	40
Тамарахоним	40
Мукаррама опа	41
Инобат хола	42
Моҳитоб	44

МАЪФУРА МУҲАМЕДОВА

ҚИЗЛАР ИФФАТИ — БАХТ СУВРАТИ

Тошкент «Ўқитувчи» 1997

Таҳририят мудир **С. Очил**
Муҳаррир **К. Дўстматова**
Бадвий муҳаррир **З. Абдурасулов**
Техн. муҳаррир **Э. Вильданова**
Мусахҳиҳ **З. Содиқова**

ИБ 7171

Теришга берилди 6. 09. 96. Босишга рухсат этилди 20.03.97.
Формати 84×108¹/₃₂. Литературная гарнитураси. Кегли 10
шпонсиз. Юқори босма усулида босилди. Шартли б. л. 2,52.
Шартли кр.-отт. 2,73. Нашр. л. 2,28. Тиражи 10000. Буюрт-
ма № 20.

«Ўқитувчи» нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30 Шарт-
нома № 12-110-96.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот кўмитасининг
Янгийўл ижара китоб фабрикаси. Янгийўл ш., Самарқанд
кўчаси, 44. 1997.